

Het afkeer ende de bitterheyt over 't verschil der religie gematicht ende recht bestiert: mitsgaders medelijden met de dwalende ende sachtmoedige onderwijsinghe der selve

<https://hdl.handle.net/1874/234920>

Het Afkeer ende de Bitterheyt

O V E R

't V E R S C H I L der R E L I G I E

Gematicht ende recht beftiert.

M I T S G A D E R S

Medelijden met de dwalende

E N D E

Sachtmoedige onderwijfinge der felve.

D O O R

D A N I E L van H E N G H E L, Bedienacr
des Goddelijcken Woorts in de Gemeynte J. Chriffti tot
U T R E C H T.

U T R E C H T.

By Johannes van Paddenburgh en Willem Clerck, Baeck-verkoopers.
Anno 1673.

226 f

Kn. 11017

3

Hier Anfang ende de Burchheyt

ONER

VERSCHIL der RELIGIE

Gemeenche ende recht hebben

MITSCADERS

Verrijden met de Burchheyt

ENDE

Verrijden ende verrijfinge der fetsen

DOOR

WILHELM VAN HEWEGHEA, Bedienaar

van de Godeliken Woort in de Gemeenche Christi tot

UTRECHT

UTRECHT

Verrijden ende verrijfinge der fetsen

1672

D E D I C A T I E

A E N D E N

Edelen Achtbaren HEERE

EVERHARD van WEEDE,

Heere van DYCKVELT, RATELES &c.

Ge-eligeerde ter Vergaderinge van de Ed:

Mo: Heeren Staten 's Landts van Utrecht, ende
Dijck-Graef van de Lecken-dijck.

Edele ende Achtbare HEER,

Anneervoor eenigen tijd den Heer Gouverneur, mitsgaders de Heeren van de Magistraet de Leeraren der Stadt Utrecht, van d'een en d'ander gesintheit, hadden versocht ende gelast hare toehoorderen te vermanen, door schelden, lasteren, of bespottingen, malkanderen niet te verbitteren, om alle onlusten ende beroerten, die daer uyt stonden te vreesen in de Stad, voor te komen, soo heb ick om dat oogmerck ende dien last te voldoen, over dat *subjeet* gedaen vier predicatien, op vier distincte texten, waer van de *eerste* was Joh. 4. 6. 7. 8. 9. de *tweede* 1 Timoth. 1. 13. de *derde* 2 Timoth. 2. 24. 25. de *vierde* ende *laerste* Luc. 9. 49. 50. Welcke verscheyden aensienelijke toehoorders

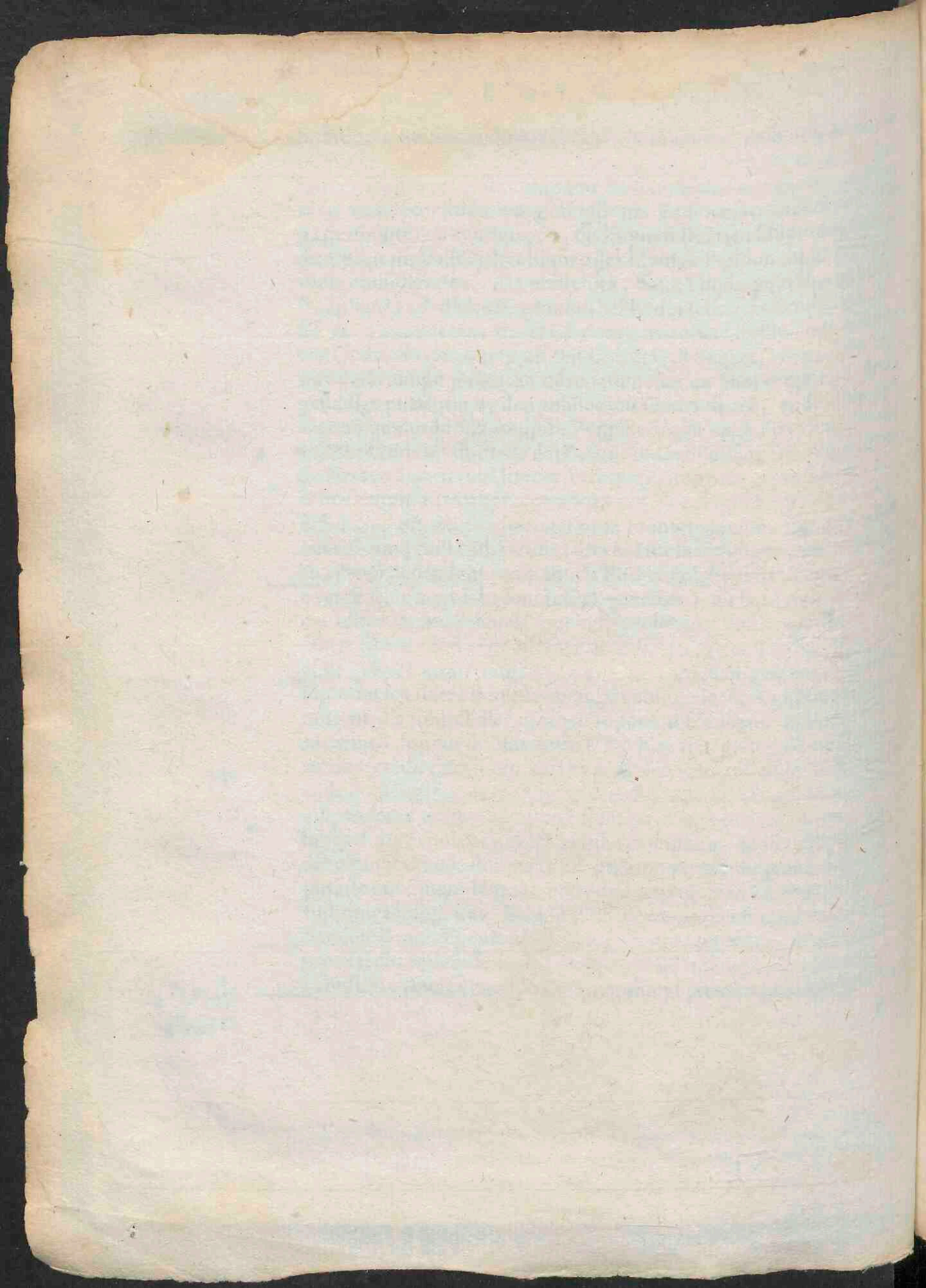
D E D I C A T I E.

hoorders mijn verfoeckende in het licht te geven, ende oordeelende datse van goede vrucht souden kunnen sijn, hebbe ick mijn daer in laten gefeggen, ende de voorname substantie daer uyt gecontraheert, ende oock hier en daer wat geamplieert. Ende omdenckende, wie ick na gewoonte, als een Patroon, dit kleyn tractaetjen soude mogen dediceren, is my dadelijk te binnen gekomen de Persoon van U Ed: uyt veele consideratien. Als eerstelijck, dat ick door gelukkigige nabuerschap van U Ed. dickwils genoten hebbe des selfs gunst ende vriendschap. Ten anderen, dat U Ed. door particuliere studie ende lecture van Godts Woort, (datje als een Christelijck Regent, in't midden van uwe veelvuldige politijcke occupatien niet en hebt vergeten) door gestadige praesentie by den publiccken Godts-dienst, ende door bywooninge van de Kerckelijcke Vergaderingen ende Synoden, in de welcke U Ed: als de eerste der Politijcke Commissarissen, van wegens de Heeren Staten van Utrecht, nu eenige jaren hebt gepraesideert, een solide kennisse hebt bekomen oock van Theologische materien ende disputen, om uw oordeel daer over te interponeren. Dat my oock bewust was, dat U Ed. oordeel streckte tot sachtigheyt ende moderatie, (voor behoudens nochtans de Rechtsinnigheyt der Leere, waer over de selve noyt is bedenckelijck gevallen) als hebbende door studie, door jaren, behandelinge van menschen, ende experientie van saken, sijn oordeel ende affecten gedresseert, extremiteyten afgeleyt, ende geleert *medio tutissimus ibis*, in't midden gaet men veyligst. Ende dat ick daerom vertrouden, dat onse gedachten ende oordeelen ontrent dit subject niet qualijck souden accorderen. Maer voornamentlijck, op dat de Naem van U Ed. hier voor gestelt dit tractaetjen mochte crediet maecken, om by personen van aensien, in de Wereldt ende Politie gerenomeert (die anders dickwils Theologische tractaten vilipenderen te lesen, om datse somtijts of contentieus vallen, of na het stof der Scholen riecken) gelesen te worden, op het vertrouwen, dat niemant soude dorven U Ed. persoon yet toe-eigenen, dat de Reputatie van sijnen Naem, ende de occupatie van sijnen kostelijcken tijd, onwaerdigh was. Dewijl U Ed. de *renomé* heeft om onder de verstandige Regenten van onsen tijdt gerekent te worden, ende dat met groot recht ende reden, ende volgens U Ed: meriten, daer niet alleen in onse Provincie; maer in de Generaliteyt preuven genoegh van sijn

NB

Lozes da
xradex

ge-

D E D I C A T I E.

gebleecken. Ende die derhalven waerdigh sijt andere Regenten tot een exempel van navolginge voor gestelt te worden, als in den welcken veele heerlijcke qualiteyten ende deughden sich te samen laten vinden, wijsheyt, welsprekentheyt, wackerheyt, nuchterheyt, liberaelheyt, magnanimitheyt, genereusheyt, incorruptibelheyt, couragie &c. ende in summa *paratus ad omnia*, bereyt tot alles, ter mondt, ter pen, ter handt: geboren mochtmen seggen om te regeren, dat is met natuerlijcke gaven daer toe voorzien. Ende die oock die genereusheyt hebt, dat uweenigh wit en oogmerck schijnt te wesen, doer dienst aen 't gemeen en particuliere, sijn conditie heerlijck te maken. Die met sijn patrimonie, ende 't voordeel dat de Regeringe mocht geven, uws gelijcke dagelijcks onthaelt met *liberale*, ende nochtans geen *prodigale* tractementen, ende soo doende te gelijcke den Borger ende Leveransier doet leven. Over wiens dispendie niemant sught noch klaegt, dewijlje niemant onbetaelt laet. Wiens onthael aen de Grooten, niet achter en doet blijven, noch vermindert, uwe Charitatiefheyt ende barmherticheyt aen de *Kleyne* ende den armen. Voorwaer met een raer exempel, ende rare voorsichtigheyt, allen Grooten na te volgen, want noch de *Philosophie* noch de *Christelijcke Religie* erkennen of admitteren op geen andere voet de deughden van liberaelheyt ende magnificentie, als dat eerst de noodiger deughden van het betalen sijner schulden, ende de barmhartigheyt aen den armen moeten sijn voldaan. Want de *Philosophie* segt, *nemo de alieno debet esse liberalis*, niemant moet liberael sijn uyt het geene een ander toekomt: ende de *Religie* segt 2 Coning. 4. 7. *betaelt eerst uwe schuldeer, ende leeft dan by het overige*. Die sich door sijne wackerheyt, ende de lust om sijn conditie te verheerlijcken, soo geaffecteert hout om yder te woort ende ten dienste te staen, yders klachten ende versoeken te hooren, als of 't een school-dienst ware: ende besonder om Weduwen, Weesen, ende verlegene menschen te helpen. God spare u Ed: noch lang het leven, ende vergelde u het goede, dat ghy aen andere hebt gedaen. Hy gunne u aen d'eene zijde de vreught ende troost des gemoets, volgende op een conscientie van in sijn Ampt te sijn getrouw geweest (*maximum virtutis premium in his terris den grootsten prijs of loon des deughts hier op aerden*). Maer dewijl sijne gaven ontrent u veele sijn, soo beware hy u oock aen d'andere zijde

niemand
wezen
es gronde

opjande
wilt man
met

publicke
is raer
zeen 2
tant

albeestige
dit

Wouten

D E D I C A T I E.

In God dat
 hi dat
 auyprach
 niet te spreken
 op jaer van
 1670

Waarom in
 vrees van
 deoctrin

al te vrandel

voor verheffinghe des herten over de selve. Hoe veel U Godt mocht verleent hebben, weet dat U noch meer ontbreeckt. Denckt dat ghy een mensche zijt: denckt dat ghy een sondaer zijt: denckt dat ghy sterfelyck zijt: ende laet die gedachten inbinden alle uytspuytels van hoogmoet, die ons verdorven herte in sulcken geval gewoon is op te werpen: gelijk de Naturalisten schrijven van den Paau dat het gesichte van sijne kale voeten in hem doet vallen den moet; die hy andersins soude scheppen over sijne schoone vederen. Weet Ed: Heer dat wy ons selven noyt meer als voor ons selven hebben te bewaren. Ende datter geen grooter çieract is, als by groote gaven nedrigh te zijn, derijcke (segť Jacobus cap. 1. 10.) roeme in sijne vernederinge. Te meer, alsoo de tegenwoordige Catastrophe ende omkeeringe die wy sien in de werelt, ons doet ondervinden de waerheyt der Spreucke Salomons Eccl, 9. 11. *Dat den loop niet en is der snellen, noch den strijdt standigen, noch oock de spijse der wijzen, noch oock den rijckdom der verstandigen, noch oock de gunste der welwetenden, maer dat tijt ende toeval allen desen wedervaert.* Dat is dat de toevallen die den Hemel beschikt overwarfen ende verydelen alle menschelijcke wijsheyt en kloekheyt. Ende derhalven, een wijze en beroeme sich niet in sijne wijsheyt, ende een stercke en beroeme sich niet in sijne sterckheyt: een rijcke en beroeme sich niet in sijnen rijckdom: maer die roemt, roeme in den Heere. Jer. 9. 23. 24. 1 Cor. 1. 31. Ick hoope dit Tractaetjen U Ed. lecture niet en sal onwaerdich wesen, ende dat de selve het door-lesen, ende met sijn schrande oordeel goet gekeurt hebbende, het selve oock andere Re-genten met sijn getuyghnisse sal kunnen aengenaem maecken. Het vervat een korte somma van de Gereformeerde ende Roomsche Religie. Het matight het ongeregelde ende onverstandige afkeer over het verschil van Religie. Het werckt tot vereeniging der gemoederen niet der leer-stucken, die sonder de waerheyt te kreucken, of de dwalinge te verschoonen, niet over een te brengen sijn. Het veroordeelt de dwalinge, maer niet de dwalende, soo lange sy noch het fundament behouden. Het leert behoorlijk medelijden te hebben met de dwalende, om datse, 't geen sy doen, dickwils doen uyt een yver tot God, alhoewel sonder verstant, ende datse in de applicatie missen. Het wijft aen de beste middelen om haer beter te onderwijfen, ende onder Godts segen te rechte te brengen. Het ontlast de Gereformeerde Religie

D E D I C A T I E.

ligie van alle schadelijcke *prajudicien* ende verdachtheden, ende wijst gronden aen om de selve niet onaengenaem te maecken by Regenten ende Regeeringen, als dewelcke met de *Politie* seer wel *Compatibel* is, ende geensins van haer te vreesen. 'T welck materien sijn noodich oock voor Regenten verstaen ende geweten te worden.

Wordt dit qualijck genomen (gelijck wy een onvoldoenlijcke eeuw hebben) het is echter met een goet ooghmerck geschreven. Mis ick ergens in, ick erkenne my een mensch te sijn, van welke dat niet vreemt en is: ende beter onderricht sijnde, sal my niet hartneckigh toonen. *In nullo aliter sapere, quam res se habet, Angelica perfectio est.* Nergens in misverstant te hebben is een perfectie der Engelen, seght Augustinus. Behaeght het alle man niet, *omnibus placere difficile est*, 't is qualijck alle man te behagen. Behaeght het den meesten hoop niet, ick sal my troosten met de spreucke van Seneca, *non tam bene cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant.* *Argumentum pessimi turba est.* Ten gaet soo geluckigh niet met de menschelijcke saecken, dat de beste dingen de meeste behagen. 'T is dickwils een bewijs van het slimste, den meesten hoop aen sijn zijde te hebben.

Mijn hartelijcken wensch is, dat de Godt des vreedes, die de verstanten ende herten aller menschen in sijn hant heeft, wil geven dat het gedeylde *Christendom* hier door wat nader tot hem ende tot malcanderen mag worden gebracht: immers wat besadight mogen worden in hare oordeelen, affectien ende handelingen ontrent malcanderen.

Utrecht den 20.
Decemb. 1672.

U Ed: Onderdanigen Dienaer

DANIEL van HENGHEL.

*Magnifice & salubriter ita Spiritus Sanctus Scripturas sanctas
modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus au-
tem fastidia detergeret.* Augustin. lib. 2. de Doctr. Christian. cap. 6.
De H Geest heeft heerlijk en nuttigh de H. Schriftuer soo gematigt,
datse met de klare plaetsen onsen honger soude voldoen, ende met
de donckere onse walginge soude wegh nemen.

Prorsus confirmo, audeo dicere, non potest male mori, qui bene vixit.
Augustin. de disciplin. Christian.
Ick bevestige het gantschelijck, en dorve het seggen, dat hy niet qua-
lijck kan sterven, die wel geleest heeft.

Cathedram in caelo habet qui corda docet, August. tract. 3. in 1 Epist. Job.
Die de herten leert heeft sijn Preeckstoel in den Hemel.

*Quam angusta innocentia est ad legem bonum esse? quanto latius officio-
rum patet quam juris regula? quam multa pietas, humanitas, libera-
litas, justitia, fides exigunt? qua omnia extra publicas tabulas sunt.*
Senec. lib. 1. de ira cap. 27.

Hoe engen onnooselheyt is het alleen goet te wesen soo verre de wer-
eyscht? hoe veel ruymmer streckt sich uyt den regel van onse plich-
ten, als van het recht. Hoe veel dingen eyscht wel de Godt vruch-
tigheyt, beleeftheyt, liberaelheyt, rechtveerdigheyt ende trouwe,
die juyst in de publiecke wetten niet en staen.

*Superstitio error insanus est, quos colit, violat. Quid enim interest, ne-
trum Deos neges, an infames.* Seneca Epist. 124.
De Superstitie is een uyt sinnige dwalingh, diese eert die schentse.
Want wat onderscheyt isser tusschen beyden, of ghy de Goden
onteert, dan of ghyse lochent.

*Si Deos vis propitios, esto bonus: satis eos coluit, quisquis imitatus
est.* Seneca.
Wilt ghy de Goden gunstigh hebben, zijt vroom, hy heeftse ge-
noegh geëert diese navolgt.

Het Afkeer ende de Bitterheyt

Fol. 1

O V E R

't VERSCHIL der RELIGIE

Gematicht ende recht bestiert.

Dat de Chyften Kercke verdeelt is in verscheden gesinthe-
den/ die niet een ende 't selve gevoelen ontrent de Chystelij-
ke Religie/ is byten twijffel een beklaeghlycke saecke: en-
de ware niet wenschelijcker als dat de Chyftenen alle te sa-
men mochten eens gesint sijn in den Heere, Phil. 4. 2. dat
onder haer geene scheuringen mochten sijn, maer datse te samen gevoeght
mochten sijn in eenen selven sin, ende in een selve gevoelen: ende alsoo
eene Kудde, ende eenen Herder, Joh. 10. 16. maer dat staet/ God beter 't/
meer te wenschen/ dan na apparentie te hoopen ofte te verwachten.

De vooznaemste gesintheden onder de Chyftenen sijn dese bybe / de
Roosch-gefinde: de genaemde Lutheranen of van de Augsburchsche
Confessie: de Gereformeerde, die by haer partje genoemt worden Cal-
vinisten: Mennisten, ofte Weder-dooperen: ende Remonstranten, anders
na Arminius/ den eersten Zuchter/by sommige genaemt Arminianen.
Want alhoewel er noch een gesintheyt is onder de Chyftenen/ genaemt
de Socinianen, soo stae ick in twijffel of de gemeyne Chyftenheyt/ die wel
by ende neffens de andere soude willen hebben gereekent / dewijlse ont-
kennen ende loochenen de ware Godheyt onses Saltchmaeckers J.
Chyfti/ die de andere Chyften-gefintheden noch gelooben ende belijden/
ende hebbe daerom de selve apart genoemt.

Dat onder dese verschedene gesintheden der Chyftenen / de ene het
Chyften geloobe oprechter ende supberder heeft / als de andere / is oock
byten twijffel. Maer wie het heeft is in quaestie: ende elck meynt dat
by het heeft. In welke meyninge nochtans / de een of d'ander sich sel-
ven moet bedriegen. Want de waerheyt is maer een/ ende eenvoudigh.
't is oock wel soo/ dat de Schriftuere de noodige waerheyt des Chyfte-
lijcken geloofs klaer ende duidelijck genoegh uyt. druckt ende leert / ende
datse der halben moet wesen den Richter der geschillen/ den norma, regel
ende toet/ waer na de Religie gericht/ ende de verschillen ontrent de selve
geoordeelt moeten worden/ volgens Joh. 5. 39. Ondersoeckt de Schrif-
ten: want ghy meynt in de selve het eeuwige leven te hebben: ende die
sijn

Het Afkeer ende de Bitterheyt

2
 sijn * die van my getuygen : ende Luc. 16. 29. Sy hebben Mosen ende de
 Prophteren, datse die hooren. Waerom oock Chzistus niet den Duppel
 stryden e en disputerende/ uyt de Schziften heeft bewesen wat hy doen/
 of niet doen en moeste/ Matth. 4. vers. 4. 7. 10. ende willende de Saddu-
 ceen van hare dwalinge/ ontrent de opstandinge der dooden. overtuygen/
 het selbe gedaen heeft uyt de Schziften / seggende Matth. 22. vers 29.
 31. 32 ghy dwaelt, niet wetende de Schriften, &c.

Maer behoude eventwel alle menschen / die geopenbaerde waerheyt in
 de Schzifture niet en sien / (ten deele dooz een natuerlijke blindheyt ende
 het geestelijke / ten deele dooz gebreck van behoorlycke neerstigheyt ende
 ondersoek / ten deele dooz verleydinge ende schijn-redenen van andere/
 ten deele dooz prejudicie ende hoor-oordeel; somtijts oock dooz een deel-
 deel Godts van een kracht der dwalinge over haer gesonden, of een dech-
 sel op het herte / 2 Theff. 2. 10. 2 Coz. 3. 14. 15. of oock dooz een verblin-
 ding des Satans / 2 Coz. 4. 4. item dat oock niet alle dinghen in de
 Schziftuer eben klaer sijn geopenbaert; ende epudelijck om dat de Schzif-
 tuer heeft strydigh schijnende plaetsen; ende diergelijke andere oorzaken
 meer) maer elck de Schziftuer uytleggen na haer verstant / of na datse
 geleert worden van hare Doorgangers ende Leerers in die Kerche daer
 mede sy gemeynschap houden / diese veeltijts blindelings / of uyt een ver-
 keert respect ende liefde volgen : soo blijft elck by sijn opinie / ende meynit
 die de beste te sijn. Elck meynit dat hy de waerheyt heeft / ende dat sijn
 partye dwaelt. Waer mede nochtans de saeck aen wedersijde niet gelijck
 noch eben schoon staet : Want de eene meynit het met waerheyt / ende de
 andere met dwalinge ende onwaerheyt. Doch de Schziftuer en verliest
 daer mede haer recht ende bequaemheyt niet om te kunnen wesen een
 regel ende richt-snoer der geschillen ontrent de Keligie / als een stemme
 ende verklaringe Godts des Oppersten Richters / Leermeesters, Heere
 ende Instellers der Keligie ende sijner Kerche; om dat sommige men-
 schen dooz hare verdorbenheyt / schult / verleydinge van andere / etc. de
 waerheyt niet en sien / of verwaerlosen / ofte de Schziften verdoopen tot
 haer eygen verderf / 2 Petr. 3. 16.

Dese verschilligheyt der Keligie baert onder de Chzistenen een afkeer-
 righeyt in de gemoederen / ende oock menighmael in de bejegeningen ende
 daden ontrent malkanderen / want dat den eenen oordeelt waerheyt dat
 oordeelt den anderen onwaerheyt / dat den eenen oordeelt Keligie ende
 Godts dienst te sijn / dat oordeelt den anderen supersticie ende by-geloo-
 ve; dat den eenen oordeelt te strecken tot Godts eere / dat oordeelt den an-
 deren te strecken tot sijne onteeringe / dat de eene oordeelt te wesen ten een-
 behulps-middel der Chzistelijche Keligie / oordeelt den anderen een belofte
 ende corruptie der selbe / dat den eenen oordeelt hoor een stuk des geloofs /
 oordeelt den anderen hoor dwalinge ende Ketterye / dat den eenen oordeelt
 Keltie

sichthelyk ende beooyderlyk tot de zaligheyt der ziele / ooydeelt den anderen daer en tegen schadelijk aen de selbe / want ick / uyt een generalen grondt van Religie / pberende booz t gene hy meynt waerheyt te sijn / ende te strecken tot Godes eere / ende sijne zalicheyt ; die heeft een afkeer van het geboelen van andere dat hy meynt dwalinge / by-geloobe / ende ketterige te sijn / ende om de opinie oock van de personen / die daer mede behept sijn / op dat hy ende andere daer booz niet besmet ende verseyt mogen woorden.

Dit afkeer heeft eenichsins sijn reden aen die zijde / daer de waerheyt met der daet is / want de Schryftuer segt / wacht u van de valsche Propheten. Matth. 7. 15. Wacht u van den suerdeesslem der Phatiseen ende Sadduceen. Matth. 16. 6. Siet toe dat u niemant en verleyde, Matth. 24. 4. Indien ymant tot ulieden komt ende dese leere niet en brenghet, en ontfangt hem niet in huys, ende en seght tot hem niet, zijt gegroet. 2 Joh. 10. Maer die de waerheyt niet en hebben / ende nochtans meynten te hebben / die gebuychen ebenwel / uyt kracht van hare dwalinge / de selfe afkeerigheyt aen hare zijde. Sommige / dese afkeerigheyt ende mishandelingen om het stuck der Religie onder de Christenen siende ende beklagende / hebben getracht vereeniging te maken tusschen de gesinteden / van eens van de Roomsche gesinde met de Protestanten : van eens van de Lutherische met de Gerefomezerde : van eens van de Gerefomezerde met de Remonstranten : ende dat dooz een wijse van conciliatie / accommodatie / of moderatie der leer-stucken, ten deele de dwalinge wat berschoonende / verbloemende / of coleurende : ten deele de sake bevattende onder generale ende twijfelachtige uytzuykingen / die op yders geboelen honden slaen / of waer onder yder sijn geboelen honde behouden : ten deele met te gebieden van eenige punten te swijgen / etc. hoedanigh is geweest het concept van Cassander in sijn consultatie. Van de Lutheren des Edicts genaemt Interim. Van de Heer Hugo de Groot in sijne Annotatien op de Consultatie van Cassander, ende in sijn Boek genaemt Vorum pro pace, of sijn wensch tot Drede. Ende der Heeren Staten van Hollandt / in haer Boeck genaemt Decretum Ordinum anno 1614. en dergelycke Schryften meer.

Maer die wijse van doen is aen weder-zijden niet aengenaem geweest / noch en heeft oock geen vastigheyt gehad / ende geschiet oock selden sonder schade / en krenckinge / of ten minsten verberginge van de waerheyt : Ende is derhalven niet geraden. Ick meyne oock dat de scheure tusschen de twee booznaemste gesinteden / dat is / de Roomsche ende de Protestanten ofte Euangelische (waer onder dan Lutherische ende Gerefomezerde te samen woorden begrepen) soo groot ende vast geset is / insonderheyt na datse in het laetste Concilium van Trenten is bevestight / ende dat de Roomsche Kercke blijft by dat geboelen / dat de Kercke de Paus /

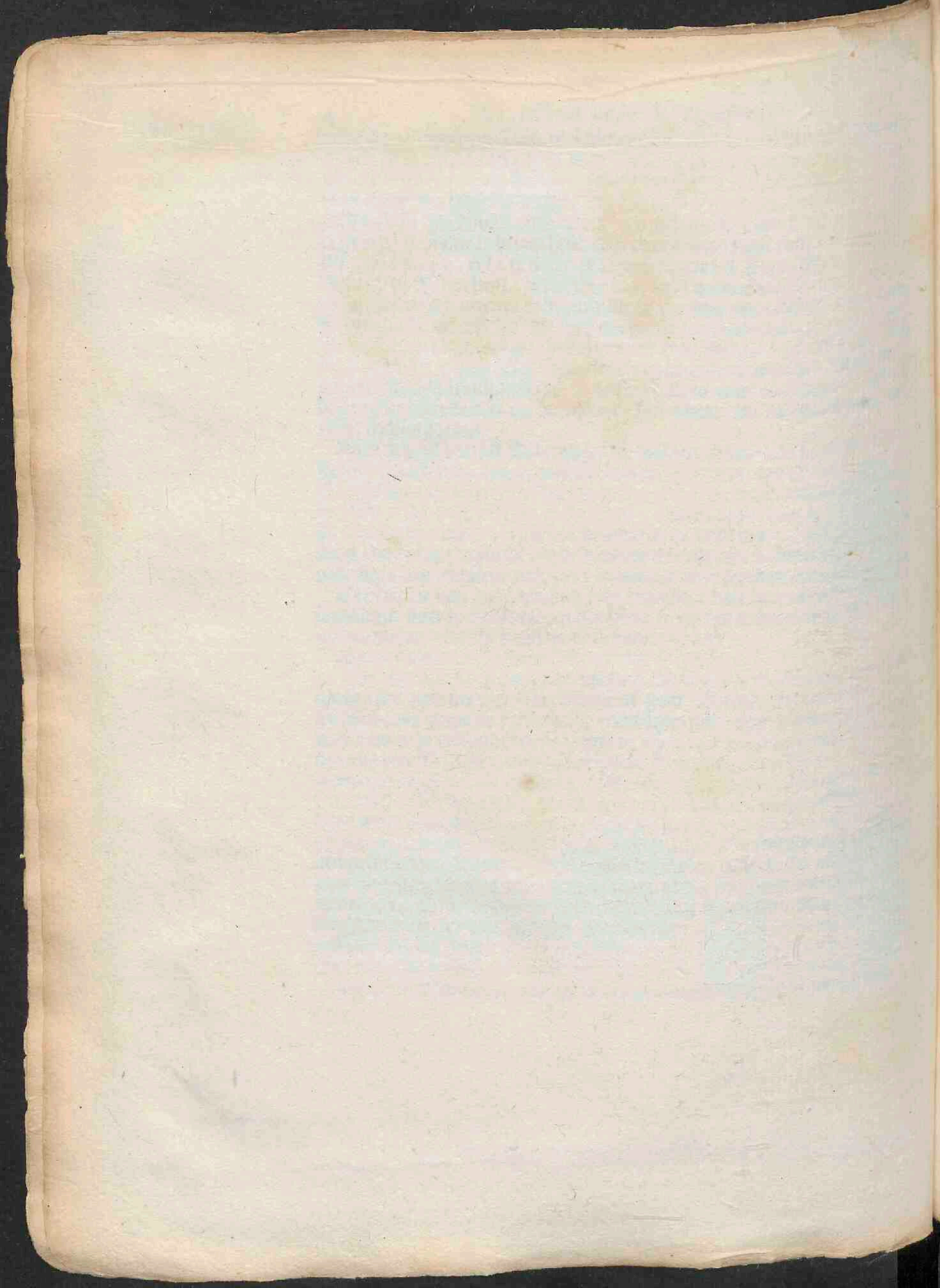
ende Concilien in de Leere niet dwaalen en konnen / datter geen bereent-
gingh is te binden ofte te maken dooz conciliatie ofte ober-een-bringen
van de leere ende leer-stucken. Maer dat booz hzede-liebende alleen ober-
righ blijft (soo lange te weten / tot dat Godt aen de gene die dwaelt dooz
middel van sijn Woort ende Geest een ander licht ende verstandt bekeft
te geben) het selbe te betrachten dooz eenige conciliatie ende versachtinge
der gemoederen, ende te sten / of de differentie der Leere blijvende / het
Afkeer / de Bitterheyt / veroozdeelinghe ende quade bejegeninge niet wat
en soude kunnen gestuopt ende gematight worden / upt consideratie van de
Chyristelijcke waerheden die men noch niet malkanderen gemeyn heeft :
welck discreet ende sachtsumigh oozdeel, ende bejegeninge oock oozsaect
soude kunnen geben ende de gemoederen bequaem maechen om te beter
onderricht van malkanderen te willen hoozen ende ontfangen : die nu
belet woort dooz de al te gzoote afkeer / bitterheyt ende mis handelinghe on-
trent malkanderen.

Den inhoud van dit Tractaetien sal bestaen in dese dzye stucken : Eer-
stelijck sal ick niet eenige positien bepalen hoe verre het af-keer ober de
Kelighe behoort te gaen / of niet te gaen : ten anderen aenwijzen de funda-
menten ende redenen van medelijden / 't welck men hoozt te hebben met
de dwaalende : ende ten derden aenwijzen de beste wijze (onses bedunc-
kens) van onderwijfinge om de dwaalende / ende in 't besonder / de Roomse
gestinde te onderwijfen / ende soo 't mogelijk is / te trecken ende te winnen.

Eerstelijck dan wat aengaet / de bepalinge van den af-keer ober de
dwalinge / staet te considereren hoe verre sy niet en behoort te gaen / ende
wederom hoe verre sy mach ende behoort te gaen.

Sp en behoort onses bedunckens / niet te gaen :

1. Tot Tyrannye / geweld / verbolging / dwang der conscientie / ende het
dooden der gene die men booz Ketteren hout / datmen de dwaalende niet
straffen ende geweld soude willen dwingen haer opinie ende geloofde te
berlaten / ende een ander aen te nemen / want de wapenen onses krijghs en
sijn niet vleeschelijck, maer geestelijck, krachtigh door Godt tot neder-
werpinge der sterckte, 2 Cor. 10. 4. Het sweert daer men hier mede ver-
ten moet / is het sweert des Geestes, 't welck is Godts woort, Eph. 6. 17.
Hier moet men sich door openbaringe der waerheyt aengenaem maechen /
by alle conscientien der menschen, 2 Cor. 4. 2. De Kelighe wil geleert /
niet gedwongen worden. Onsen Salichmaker gebiedt de ongelooibige
ende ongehoorzame te laten baren / maer niet te dwingen ofte te dooden /
Mat. 10. 14. Ende soo hebben oock gedaen sijne Apostelen / Act. 13. 46. Te
dien sine heeft seer wel geseght Lactantius / de Religie moet niet voor
gestaen worden met andere te dooden, maer met selfs daer voor te ster-
ven : niet met wreetheyt, maer met lijdsaemheyt : niet met schelm-stuc-
ken, maer met trouwe; want dat sijn wapenen der boosen, dit der goeden. De

De Apostelen Christi hebben dooz sachtmoedige onderwijfinge / sonder
 dwang of geweld / dooz de kracht van Goddes Woort ende Geest gesterkt
 met een Godbzuchtigh leven ende lydtfaemheyt / de heele werelt bekeert.
 Ende derhalven schrieken wy ende hebben een afkeer van de Spaensche
 Inquisitie, ende wat daer na soude sinaken. Ende oordeelen dat Plato en
 de Seneca wijffelijck gesept hebben / dat de straffe van een dwalende hoort
 te sijn beter geleert te worden. Dooz dwang worden geen menschen tot
 beter opinie of geloof gebracht / maer tot huychelaren gemaecht / die van
 byten en met den monde beynsen / datse met der herten niet en geloven.
 'T is wel soo dat Godt in de Wet Moysis heeft geboden / niet alleen
 dat een valsche Propheet soude gedoot worden / Deut. 13. 5. ende 18. 20.
 maer oock die haer lieten verleyden om andere Goden te dienen ofte te
 offeren, behalven den Heere, Deuter. 17. 2. 3. 4. 5. Exod. 22. 2. Levit.
 20. 2. Maer men moet weten / 1. dat sulchs sijn geweest Politiecke wet-
 ten rakende den staet der Joodsche Politie ende Kercke / ende ober sulchs
 ons niet verbindende / gelijk meer andere Politiecke ende poenale wetten
 van die Politie. 2. Dat selfs onder de Joden die wetten rigide ende pre-
 cise, nau en pzetis / genomen ende verstaen sijn / van die andere Goden
 dienen of offeren behalven den Heere, (volgens den regel der Rechts-ge-
 leerde / odia restringenda alle odieuse ende beswaerlijcke wetten moet men
 in 't nau nemen) ende noyt en sijn geertendeert tot setten onder de Joden /
 schoon al grof dwalende / gelijk de Sadduceen. Ende soo sijnse oock nu
 niet applicabel tot de verscherden gesinthen onder de Christenen.
 Gock heeft wel Moyses dooz Goddes bevel met den sweerde laten doo-
 den veele der gener die plechtigh waren aen het maecken ende eeren van
 het gulden kalf, Exod. 32. 27. 28. Maer men moet weten / dat of sulcx
 geschet is uyt kracht van de boven-verhaelde wetten / die doen in kracht
 waren / ende nu / de Joodsche Politie vernieticht sijnde / niet en verbind-
 den: of dat het een speciael bevel ende extraordinaire daet is geweest / die
 geen gemeynen regel en maecht / noch vooz een exempel van nabolginge
 han strecken vooz yder een. Welcke selve distinctie oock te observeren is
 over het doen van de Propheet Elia / slachtende de Propheeten Baals /
 1 Reg. 18. 40. 'T welck soo wepnigh tot een exempel van na-volginge
 magh worden getrocken / als dat hy het yper van den Hemel heeft gebe-
 den om sijne ypenden te verteeren / Luc. 9. 54. 55.
 Hebben oock wel verscherden Christen Keyseren doots straffe gede-
 terneert tegen dese en geene Ketteren / als te sjen is in corpore Juris.
 Maer dewyl sulchs menschelijcke wetten sijn / soo sijnse dwaling onder-
 woopen: en verbinden andere Regenten nu herder niet / alse de Godde-
 lijcke of natuerlijcke wetten tot een fondament hebben / datse in desen
 niet en doen als boven is getoont.
 2. Niet tot schelden / lasteren ende quaet-spreetken van den dienst of

personen die wy oordeelen te dwaalen / want daer en is geen goet mede te doen: noch sulchs en hebben niet gedaen de Heylige Apostelen / welckert nabolgers wy behoorden te sijn / want Paulus de Heydenen soeckende af te trecken van de Afgoden-dienst der Goddinne Diana, wierdt dat gestupgenisse van de Schrijver / of Secretaris der Stadt van Ephesus gegeven / dat hy hare Godinne niet gelastert en hadde / Act. 19. 37. Gelyck hy oock te Athenen / schoon daer bindende groote Afgoderpe / nochtans haren dienst niet en schelt noch en lastert / jae en bernaemtse niet met een specifice ende hatelijcke benaminge / updruckende den grouwel van hare Afgoderpe / maer met een generale ende onmaestotelijcke benaminge van Godts dienstigheyt, etc. Act. 17. 22. 23. Bupten twijffel om dooz sijne sachtmoedige bejegeninge audientie ende gehooz te krygen tot herer onderrichtinge. Ende is derhalben een seer onbetamelijcke onstupmighet ende bitterheyt / dat de Christenen in geboelen verschildende / malkanderen vooz ketters niet alleen / maer vooz honden ende Dupbels sulden upschelden: gelyck de Joden Christum deden / Joh. 8. 48. De Geest Christi die leert ende epscht een andere sachtmoedigheyt.

3. Niet soo verre / datmen soude meynen en gelooben / datmen den ketteren geen geloof en hoozt te houden / want leugen / trouweloosheyt / bedrog / meyneedigheyt / verbondt-bzeekinghe / of van andere wettige ende geozlofde contracten ende belosten / is altyt sonde / onterent wie het oock soude mogen begaen worden / alwaer het een Heyden / Ketter / of Godtloos mensch. Hoozt wat God seght van den Coninck Zedechia / sijn Verbondt ende trouwe bzeekende / die hy aen den Coninck Nabucadnezar hadde gebaen / Ezech. 17. 15. 19. sal hy gedyen & sal hy ontkomen die sulcke dingen doet? ja sal hy het Verbondt breecken ende ontkomen? Alsoo seyt de Heere Heere, soo waerachtigh als ick leve, soo ick mijnen eedt, dien hy veracht heeft, ende mijn verbondt, dat hy gebroken heeft, dat selve niet op sijnen kop en geve. De trouweloofse en sulden niet verkeeren in Godes Tente / noch woonen op den bergh sijnner heyligheyt / maer die oprecht wandelt, die met sijn herte de waerheyt spreeckt, ende al heeft hy gesworen tot sijne schade, evenwel niet en verandert, Psal. 15. 1. 2. 4.

4. Niet tot verbzeekinghe van een wettigh geslooten Houwelijck / want alhoewel niet ongeloofige / of van een dwalende gesinthepd sijnde / geen Houwelijcken moeten aengegaen werden / om het perijckel van verleydinge dat daer in is / Deutr. 7. 3. 4. soo is het nochtans dat den Apostel Paulus updruckelijck leert / dat het Houwelijck met een ongeloofige nu aengegaen sijnde / om het different van Keligte niet en moet noch en mag worden ontbonden noch gebzoocken / 1 Coz. 7. 12. 13. 14. 15. 16. Ende is het dienbolgens een mis-verstant geweest is sommige van de Houwelijck dooperen / die de Echt-scheydinge hebben gebzeben / ende de Houwelijck

lijcks r'samen-wooninge ende gemeynschap tusschen Man ende Vrouw niet hebben toe-gelaten / als een van beyde de partjen in den ban was gedaen / ende uyt de Kerckelijche gemeynschap uyt geslooten.

5. Niet tot ontreckinge ende weygeringe van alle Burgerlijche gemeynschap van met malcanderen te spreken / malcanderen te groeten / met malcanderen te eten ende te drincken; te handelen ende te koopmanschappen / Burgerlijche hulpe ende gedienstigheden te doen etc. want den Apostel Paulus 1 Cor. 5. 9. 10. geschreeven hebbende aen die van Corinthen / datse haer niet en souden vermengen met den hoereers, afgodendienaers, &c. restringer't het selve vers 11. tot de gene die Broederen genaemt werden / niet willende datse met sehandaleuse Broederen haer bukten noot familiær souden maecten / om haer afkeer van der selver sonden te hennen te geben / ende haer soo doende te beschamen 2 Thess. 3. 14. Want anders segt hy vers 10. (te weten soo 'e van alle sondaren ende allerhande vermenginge / of onnemen te verstaen was) sout ghy moeten uyt de werelt gaen. Doch dat ware absurd te wysen / ende onnorael te volbrengen / ende dien-volgens moet mijn schrijven soo geneaer niet verstaen worden. Ende hy laet toe 1 Cor. 10. 27. dat indien ons was niet een ongeregelde afkeerigheyt en bitterheyt in de Joden ontrent de Samaritanen, datse niet en wilden eten of drincken / of de minste Burgerlijche gemeynschap plegen / 't welck de Samaritaensche Vrouw Christus veruijt / Joh. 4. 9. Ende wederom in de Samaritanen ontrent de Joden / die Christus niet en wilden ontfangen noch herberge hecleenen / om dat sijn aengesichte was als reyfende na Jerusalem, Luc. 9. 52. 53. Ende is derhalven een onderstandt / ende verkeerden pver / in sommige menschen / datse het afkeer van Religie soo wijt uyt-strecken / datse pman die van een ander gesintheyt is / by na niet en willen groeten / of vooz haer laten wercken / of haer de penningh gunnen ende by haer koppen / niet tegenstaende dat het eenige natuerlyche of civile banden / of de dankbaerheyt / trouwe / deught of noot mochte vorderen. Soo sijnder menschen / die uyt een afkeer over het different van Religie / niemant van een ander gesintheyt sijn dienst sullen gebuycken / of de penningh gunnen / altoer hy eenighsins haer maeghschap / of naeste buer / of al hadde hy weidaden / trouwe ende dienst van de selve genoten; al bereyfschten 't de noot ende armoede; al warense beter ende trouwer in haer dienst / geresseffelijcher ende oprechter in haer koopmanschap / leberende beter waren / etc. Daer nochtans de Religie ons niet en gebiet de nature of nuttige Burgerlijche gemeynschap te verbruecken / of te kozt te doen: noch leert ons geen ondankbaerheyt: noch verbiet ons niet de deugt / trouwe en dienst in een ongeloofige / of in Religie dwaalende / te erkennen ende te beloonen; ende ontrouwe of andere ondeughden in een Broeder selfs te

te misprijzen ende te straffen / of sich daer van te wachten.

Die daden van Bozgerlijcken ommevang ende handelingen raken den upterlijcken mensche / ende hebben geen gemeenschap met de Religie, om die te behoorden ofte te vernadeelen. Ende sulchs aen weder-zijde diechtwilts tegen recht ende reden / ende contrarie andere wettige ende hoer booz-berhaelde banden gedaen / maectt groote verbzeemdinge / ende doet groote schade / niet alleen in de Bozgerlijcke Societeit / in de welcke soo doende in faueur tot des eenen Religie de fouten ongestraft : ende uyt afkeer van des anderen Religie de diensten ende deugden menighmael onbeloont gelaten worden : maer oock aen de Religie selfs / die sich niet re commandabel en maectt met de Bozgerlijcke deugden ende vrientschap te verbzeeken / maer te bebestigen / ende te vermeerderen.

'T is wel soo dat den Apostel segt Gal. 6. 10. Laet ons goet doen aen alle, maer meest aen de huyfgenoten des geloofs. Maer dat moet verstaen worden / ceteris paribus, dat is / alle andere dingen gelijk staende / doch niet als sy 't onwaerdigh sijn / ende dat wy dooz andere banden ende redenen ten dienste van andere meerder sijn verknocht en verobligeert.

6. Ende eyndelijck niet tot wepgeringh van wercken van barmhertighepd / als sijn den hungerigen te spijzen / de naecten te kleeven / de krankhen te besoecken / de dooden te begraven / ende andere hulpe ende bystandt den ellendigen te betwijfen in sijnen noot : want schoon men alle menschen niet schuldigh en is liefde van Vrientschap, soo is men echter alle menschen / oock sijne byanden / schuldigh liefde van Barmhertigheyt, als Christus leert Math. 5. 44. ende Paulus Rom. 12. 20. Gal. 6. 10. Ende dat wy in specie sulchs mede schuldigh sijn aen den ellendigen / schoon sy in geloof van ons vershillen / toont hy met de Historie of parabell van den Samaritaen, Luc. 10. 20--37. wiens barmhertighepd aen den ellendigen Jode gedaen hy prijst / ende den Wet-geleerde gebiedt na te volgen.

Ende derhalven is het een groote ende ongeregelde bitterhepd / dat sommige uyt een haet van de Religie haeres naesten / om datse hem oozdeelen daer in te dwalen / den selfden in sijne noot wepgeren haere hulpe ende bystandt / gelijk de Samaritaensche Vrouw Christus / vermoert sijnde van de reyse / om dat hy een Jode was / wepgerden een byont waeter / Joh. 4. 6. 7. 9. Twelck niet alleen is on-Christelijck / maer meer als Barbarisch, want wy lesen van de Barbaren Actoz. 28. 2. datse Paulus ende sijne met-gesellen / schip-bzeuche geleeden hebbende / geen gemeyne vriendelijckheyt bewesen hebben.

Alsoo dan beschreben hebbende hoe verre den afkeer ober het vershill van Religie niet en hoozt te gaen. Laet ons nu vervolgens eens sien hoe verre het soude mogen ende behooren te gaen; uyt kracht van de generale vermaningen boven verhaelt pag. 3. Te weten soo verre.

Over 't verschil van Religie, &c. 9

1. Dat wy ons moeten wachten van Ketterye, als een verderbenden suprdessem der zteten/Mat. 16. 6. 12. ende een werck des blesches / dat is der verdoordentheyt/Gal. 5. 20. En moeten niet meynen dat yder een in sijn geloof kan saligh worden: neen/ gelijcker maer een Godt/ende een Here en is/ soo isser oock maer een waer ende salighmakent geloove, Eph. 4. 5. sonder het welcke men Godt niet en kan behagen / Heb. 11. 6. 't welck is het Chzisten geloove / Joh. 3. 36. dat ons leert kennen den waren Godt / den waren Salighmaker / het middel onser versoekingene met Godt / den rechten Godts-dienst etc. Ende wy en moeten niet mey- nen dat aen de waerheyt des geloofs wepnigh gelegen is/want die waer- heyt moet ons vry maecken, Joh. 8. 22. in die waerheyt moeten wy ge- geholigt worden, Joh. 17. 17. Christus de Sone Godts is in de wereldt gekomen om die waerheyt getuychnisse te geven, Joh. 18. 37. ons wort belast die te koopen, ende niet te verkoopen. Prob. 23. 23. wy worden vermaent daer hooz te strijden/ Jud. vers. 30. Men moet oock niet mey- nen dat om Godt te behagen ende saligh te worden/ genozgh is een ze- digh en eerlijck bozgerlijck leven/ neen het ware geloove moeter by sijn/ om reden boben verhaelt: ende seker Outbader heeft wel geseght / mald viriur, ubi de Deo non bene creditur: daer wort niet wel geleest / daer niet wel geloost en wort.

2. Dat wy niet den ongelooibigen (ende soo niet andere in de Religie dwalende/ na proportie van de grootheyt harer dwalinge) geen houtwe- lijchs verbondt aen gaen / volgens Deuter. 7. 3. ghy en sult u oock niet vermaegschappen: ghy en sult uwe dochters niet geven aen hare sonen, ende hare dochters niet nemen voor uwe sonen, &c. Ende de reden wortter by gedaen vers 4. genomen van het perijckel van berlepdinge / want sy souden uwe sonen van my doen afwijcken, dat sy andere Goden souden dienen. Gelijck dan selfs den wijsten aller Coningen Salomon daer hooz is verlocht ende berlept tot Afgoderpe / 1 Reg. 11. 4. ende 2e- hern. 13. 26.

Want de getrouwde soekende malkanderen te behagen/ 1 Coz. 7. 33. complacieren oock selfs somtijts daer in malkanderen (schoon tegen alle recht en reden) datse van haer Religie cederen. Daer nochtans die / soo sijnse kennen ende hooz waerheyt houden/ haer boben alle dingen dierbaer behoort te sijn / ende van het welcke men / om menschen te behagen/ niet en magh toe geven / volgens Prob. 23. 23. Koopt de waerheyt ende en verkooptse niet.

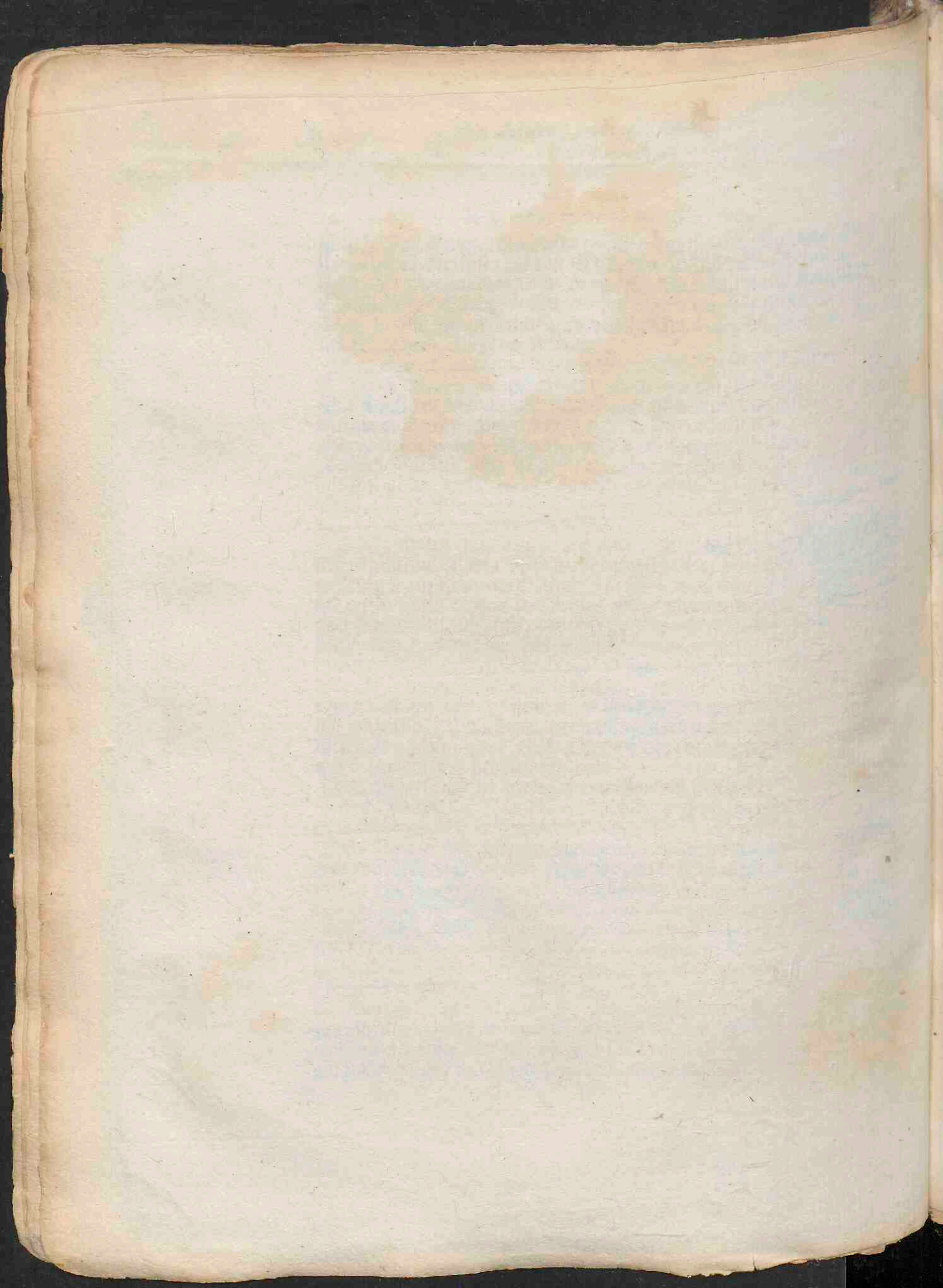
Item wort dese stelling bewesen upt 2 Coz. 6. 14. En treckt geen ander jock aen met den ongelooibigen, en wat isser nauwer jock en bandt / als den bandt des Houtwelijchs. Oock geeft een ongelijck Houtwelijck in Religie veel onlust ende quellinge / waer upt ontsaen is het gemeen spreck-woort/ daer is geen grooter kruys, als twee gelooven in een huys.

verschil van Religie tusschen de verscheyden gesintheiden onder de Christi-
stenen hoven vermelt; die dese sal sijn/ dat/ mijns bedunckens/ de Christi-
stenen die niet malkanderen gemeyn hebben de twaelf Articulen des
Christelijcken Geloofts/ bebat in het Symbolum, toe-genaemt der Apo-
stelen, malkanderen niet licht en behoorden te Anathematizeren, dat is/
te verbloechen/ ofte te verdoemen.

Om ons in het oordeel over onsen naesten voorzigtelijck te dragen/
staet eerst in het generael aen te merken / dat onse Salighmaecker ende
sijne Apostelen ons waerschouwen ende af-manen van alle lichtbaerdig-
en stout oordeel/ seggende Matth. 7. 1. 2. En oordeelt niet, op dat ghy niet
geoordeelt en word. Want met welck oordeel ghy oordeelt, sult ghy ge-
oordeelt worden. En Luc. 6. 37. En oordeelt niet, en ghy sult niet
geoordeelt worden: verdoemt niet, ende ghy sult niet verdoemt worden.
Rom. 14. 4. Wie zijt ghy die eenes anderen huys-knecht oordeelt? hy
staet of ic hy valt sijnen eygen Heer.

Ten anderen staet aen te merken / datmen in het oordeelen onder-
schept moet maechen / tusschen te oordeelen over een saeck of daet, ende
tusschen te oordeelen over icmants perfoon ende sijnen staet: want over
het eerste is het oordeel veel lichter ende onbekommerder te bellen / als
over het tweede. By exempel / het heeft wepnigh swarigheyt in te oor-
deelen van icmants doen / of het wel of qualijck gedaen is; of het deught
of ondeught is / geloof / of by-geloof en superstitie: maer het is veel swaer-
der ende bekommerlijcker te oordeelen / of soo een mensche is weder ge-
ne sijne sonden / superstitien en dwalingen noch kan bestaen; ende of hy
dies niet tegenstaende / Godts genade ende de saligheyt noch soude mo-
gen te verwachten hebben / ofte niet.

De Schrifteure en verbiedt ons ebenwel niet geheel oock van perfoo-
nen ende haren staet te oordeelen; ende laet ons toe / ja leert ons / sommi-
ge te veroordeelen / te verbloechen / ofte te verdoemen / dat is / volgens
Gods Woort / ende sijn boozgaende oordeel / verdoemelijck te verklaren /
als namelijk de Heydenen, seggende van de selve Eph. 2. 12. datse sijn
sonder Christo, vervreemt van het borgerschap Israëls, ende vreedelin-
gen van de verbonden der beloften, geen hope hebbende, ende sonder God
in de wereldt, Eph. 4. 18. datse sijn verduystert in het verstant, vervreemt
sijnde van het leven Godts, door de onwetenheydt die in haer is, door de
verhardinge hares herten, insgelijcks mede de Joden, niet geloobende dat
Jesús is de Christus / Joh. 3. 36. Die in den Sone gelooft, die heeft
het eenwige leven: maer die den Sone ongehoorsaem is, die en sal het le-
ven niet sien: maer de toorn Gods blijft op hem. Joh. 8. 24. indien ghy
niet en gelooft dat ick [die] ben, ghy sult in uwe sonden sterven. 1 Cor. 16.
22. Indien ymant den Heere Jesum Christum niet lief en heeft, die zy een
ver.

Over 't verschil van Religie, &c.

13

vervloeckinge, Maranatha. 1 Joh. 2. 23. Een yegelijk die den Sone lo-
 chent, en heeft oock den Vader niet, Gal. 1. 8. 9. alwaer 't oock dat wy.
 ofte een Engel uyt den Hemel u een Euangelium verkondighde buyten 't
 gene wy u verkondigt hebben, die zy vervloect. Waer by dan mede ge-
 boegt mogen worden de Turcken of Mahumetanen, hebbende een Reiligie
 uyt het Heydendom ende Jodendom te samen vermenght / ende al-hoe-
 wel sp een wepnigh mede hebben van het Christendom / dewijlse ebentwel
 niet en gelooven in den Drie-eentigen Godt / den Vader / den Sone ende
 den H. Geest / Christum niet en houden voor den Sone Gods, noch voor
 den Salichmaecker der Werelt; ende voor den hoogsten Propheet in de
 plaetse Christi / steden Machomet, soo kunnen de plaetsen tot veroordee-
 linge der Joden ende Heydenen by gebracht / oock op haer geduydet ende
 geappteert worden / om de gelijkheydt van reden / dat is / datse in den
 Sone Gods niet en gelooven / daer nochtans de saligheyt in geenen an-
 dere en is. Want daer en is oock onder den Hemel geenen anderen Naem,
 die onder de menschen gegeven is, door welcken wy moeten saligh wor-
 den, als de Name Jesu Christi, Act. 4. 12. en 1 Tim. 2. 5. Daer is maer
 een Middelaer Gods ende der menschen, de mensche Christus Jesus.

Ende gelijk de Schrifstuere verbloecht ofte verdoemt de ongelobige /
 soo Heydenen als Joden, soo verbloecht ende verdoemt oock mede / die
 in een Godtloos leven voort baren sonder haer te bekeeren / 1 Cor. 6. 10.
 En dwaelt niet, noch hoereerders, noch afgoden-dienaers, noch over-
 giengerts, noch ontuchige, noch die by mannen liggen, noch dieven, noch
 Coninckrijcke Gods be-erven, Luc. 13. 3. 5. indien ghy u niet en bekeert,
 soo sul ghy alle desgelijcks vergaen.

Wien volgens is het een mis-verstant ende verkeerde scrupulensheyt /
 dat sommige luyden sich van alle oordeel of veroordeelinge der menschen /
 hoedanige sp oock mochten zijn / willen onthouden / daer nochtans de
 Schrifstuere ons voorz-gaet ende leert wie wy mogen ende moeten ver-
 oordeelen / ende als wy Godts voorz-gende oordeel volgen / soo en sullen
 wy niet missen / noch sondigen tegen de waerheyt / noch tegen de liefde.

Maer of de vijf voorsz-gemelte Christen-gesinthen / houdende de
 Schriften der Propheten ende Apostelen / verbat in de Boecken des Ou-
 den ende des Nieuwen Testaments / voor Godts Woorde / ende gelooven-
 de de 12 Articulen des Christelijcken Geloofs / begrepen in het Symbo-
 lum der Apostelen, ende haer leven deughtsaem ende Christelijck aen-
 stellende / om de dwalingen / by-geloove ende superstition / die d'een en
 d'ander der selve noch by haer hebben / malkanderen kunnen en mogen
 oordeelen te wesen in een staet ende gestalte / die volgens den woorde Gods
 is verdoemelijck / ende buyten hope van zaligheyt / dat is een vrage van
 waer bedencken.

Wat veel onder de verscheiden gesintheden beweeght soo streng van haer wederpartye te oordeelen / geeft Volcius te kennen in sijn Boek van den Doop pag. 251. seggende / Ick sie dat dit in veelen ypt geen quaet gemoet en spruyt. Want sy meynen / indien men in dese doebige schein- ringe van de Catholijche Kerck supber ende oprecht soude oordeelen / wie vooz Broeders te houden sijn / wie niet / dat veel dan met sulcken pber die vergaderinge niet en souden aenhangen / daer van sy een deel sijn : maer datse dooz menschelijche redenen bewogen sijnde / of souden blijven volherden in die Kerck / die het beste gevoelen niet en heeft / of sich lichtelijck tot soodanigen Kerck boegen / alse souden verstaen / dat se in soodanigen opinie ende Vergaderinge noch souden kunnen saligh worden. Maer hy doet daer by, sy souden deser menschen swachheyt voozsichtiger te hulpe komen : ende nochtans soo hatelijck de Broederen niet verolgen / om datse in alles met haer niet en gevoelen.

De Roomsche gesinde vallen hier ontrent seer scherp / ende sijn seer geveert de andere Christen gesintheden / haer houdende buyten de gemeynschap der Roomsche Kercke te Anathematizeren ende te verdoemen / gelijck sulchs te sien is in de Anathemata geboeght by de decreten van het Concilium van Trenten. Maer ick wenschten de fondamenten ende gronden van sulck een Anathema ende verdoemen ypt Gods Woordt eens te sien getoont ; waer leert Gods Woordt / dat men een Christen / houdende de Schriften der Propheeten ende Apostelen vooz Gods woordt / aennemende de 12 Articulen des Christelijcken Geloofs / ende volgens de selve geloobende in den Dye. eenigen Godt / Vader / Soon / ende Heest; geloobende Christi Goddelijcke nature / ende sijne eeuwige geboorte van den Vader / mitsgaders sijne ware menschelijcke nature / ende geboorte in der tijdt ypt de Heilige Maget Maria : item sijne Wederlaer- Ampten. (dat hy is onsen hooghten Propheet ende Leeract / onsen volmaecten Hoogen- Priester / ende onsen Eeuwigen Coninc) : sijne Staten, soo van verneeringe / als van verhooginge / dat hy is overgelevert om onse sonden / ende opgeweekt tot onse rechtveerdighmaeckinge. Geloobende een Heilige Catholijche Christelijche Kercke met alle hare Privilegien / namelijk de gemeynschap der Heyligen / vergiffenis der sonden / opstandinge des vleesch / ende een eeuwigh leben. Onder houdende de twee Sacramenten van Christo ingestelt / den D. Doop tot een zegel van de afwassinge onser sonden in sijnen bloede / ende het H. A. vontmael tot een gedachtenisse van sijne doot : leerende de nootwendigheyt der goede wercken na den regel van Gods wet / als den wegh om tot den Hemel in te gaen / ende dat sonder heylighmakinge niemant God sien en sal / ende sulchs oock met sijn wandel betrachtende : Aennemende de vier algemeyne Concilten / ende verwerpende van herten alle de Ket- terpen daer in beroozdeelt / waer seggh ick / leert Gods Woordt datmen sulcken

Over 't verschil van Religie, &c.

fulcken Christen magh verdoemen ende Anathema seggen. Ende dooz Godts genade sijn de Protestantische, Evangelische ende Gereformeerde soodanige/ ende derhalven meynen wy/dat die van de Roomsche Kerck geen reden en hebben om van ons soo quaden geboelen te hebben / ende sulcken strengen oordeel over ons te vellen.

Wy / alhoewel wy van herten in allen saken gelooven de belijdwisse der Gereformeerde Kercke / ende by gebolge oordeelen dat de andere Christen-gesintheiden / vooz soo verre sy daer van af-wijcken ende verschillen/ mis-verstant hebben ende dwaalen; souden echter niet willen alle die gene die onder de andere gesintheiden noch schuylen / jae met de selve gemeenschap houden / ende sich al eenichsins besmetten met der selver dwalingen / superstittien / ende eygen-willige Godts-diensten / daerom anathematizeren, verbloecken / verdoemen / ofte verklaren verstecken te sijn van alle hoope van zaligheyt. De dwalinge te verwerpen ende te veroordeelen / de minste soo wel als de meeste / dat magh en moet geschieden / maer de dwalende te verdoemen dat heeft wat meer in. Men moet hier ontrent considereren / dat de eene gesintheit meerder ende periculoser dwaelt als de andere. Dat de eene dwalinge oock swaerder is als de andere. Dat de eene dwalinge het fondament om-stoot ofte doet wankelen / de andere het fondament noch behoudende / op het selve bouwt hout / hoo / stoppelen / 1 Coz. 3. 12. Dat alle die al onder een ander gesintheit schuylen / ja daer mede gemeenschap houden / daerom niet alle des selfs dwalingen aen-nemen ende volgen : ende diese al eenichsins aennemen ende volgen / juyt daerom niet laten pzevaleren / ende de eerste ende principaelste plaets hebben in het vertrouwen haes herten. Veele eenhoudige sien ende dooz-gronden menichmael de geboigen van een dwalinge niet / dewelcke soose sagen / souden de dwalinge verwerpen. Andere sijn den de gebolgen af ende verwerpense / schoons'er inder daedt uyt volgen / ende by gebolge bebanght haer de dwalinge onder een ander begrip.

Ende alhoewel wy oordeelen (het zy alleen na eysch van saecken en sonder bitterheyt gesproocken) dat onder de vijf vooz-gemelte gesintheiden geene met meerder ende swaerder dwalingen sijn behept / als die van de Roomsche Kercke / van wegen de beelbuldige Afgoderpen ofte onge-regelde eere betwefen aen Sancten / beelden / reliquien etc. superstittien / ende eygenwillige Godts-diensten / waer van achter hreeder. Soo en souden wy nochtans niet willen noch dozven / alle die geene die opt of opt onder die gesintheit ende Kercke sich noch hebben gehouden / ende al mit of meer met der selver superstittien haer hebben besmet / veroordeelen ende verstecken van alle hoope der zaligheyt. Insonderheyt niet veele onser Dooz-ouderen / eer de dwalingen noch soo verre waren gecanonizeert ende bebestight / als geschiet is by het laetste Concillium van Trenten / ende

eer het licht der Reformatie / om de menschen tot beter kennisse te brengen / was op gegaen.

De redenen van dit ons sachter oordeel sijn / dat de Schrifteur ons leert / dat soodanige dwalende die het fondament Jesum Christum noch vast behouden / schoons daer op mochten bouwen hout / hoo / stoppelen / dat is ydele leeringen ende by geloobigheden / noch sullen behouden worden / doch alsoo als dooz vper / dat is ter nauwer noodt ende beswaerlijch /

1 Cor. 3. vers. 11. 12. 13. 14. 15.

2. Om dat het beswaerlijch is te bepalen de minste trap der genade ende des Christelijcken Geloofs / met de welcke de mensche noch kan sijn den Godt aen-kleden ende den selven in Christo behagen / ende sonder welcke hy wederom absoluert den selven niet en kan behagen ; die minste graet te bepalen / seg ick / is swaer om doen. Wie weet (seg elders Plessæus) met hoe dunnen draet dat de mensch noch kan vast hangen aen Godt ende sijn genade ; ende hoe verre dat Godt sal willen uyt strecken sijn barmhertigheyt ende vergiffenis over de dwalinge sijnes volcks / die noch het fundament behouden.

3. Dat wy lesen in den Ouden Testamente / dat Godt de Joodsche Kercke / en des selfs leden / onder veele dwalingen ende verdorvenheden noch al vooz sijn volck heeft gerekent en erkent / als doozgaens by de Propheten is te sien : en Actoz. 13. 18. Immers is het verplijcht / wanneer de saeck al twijfelachtigh is / van 't veroordeelen sich te onthouden / ende de saecke aen Godts oordeel te laten. Want het is een harde saeck ymant die noch soo verre het Christendom belijt / als verbat staet in de 12 Articulen des Christelijcken geloofs / geheel uyt te sluyten buyten de gemeenschap van Godts volck / de gemeenschap der genade ende de hoope der zaligheyt / het welcke sonder haerblijckelijcke ende obeituygende gronden / ende Godts voozgaende oordeel in sijn Woort / niet en hoozt te geschieden.

Doch op dat dat sachter oordeel niet misduyt noch misbruyckt en werd / voegen wy daer by de naerbolgende cautelen ende waerschouwingen.

1. Dat wy daer mede niet en willen ontkennen dat in de Roomsche Kercke sijn swaere ende Capitale dwalingen / omstootende of sterck beschadelijch vooz de ziele / als sijn Afgoderpe / de rechttheerdighmaeckinge uyt de berdiensse der wercken / ende diergelijcke andere meer.

2. Dat wy daer mede de Pauselijcke Religie als sodanig geen kracht ter zaligheyt willen toeschrijven : want vooz soo veel de selve is precies Pauselijck, ende gerontradistingueert van het Christendom, en bestaet in superstitien / traditien / ende eygenwillige Gods-diensten / tot het Christen geloobe gesuperaddeert / ende by geboeght / soo kanse niemant behouden noch nut doen volgens de Leere Christi Matth. 15. 9. te vergeefs eeren sy my

Over 't verschil van Religie, &c.

my, leerende leeringen, die geboden van menschen sijn : ende Pauli/ seggende van de geboden der menschen / ende eygentwilligen Godts dienst/ dat al hebben se een schijn-reden van wijsheydt ende nederigheyt, ende moztificatie / of het lichaem niet te sparen, echter niet en sijn in eenige waerde, Col. 2. 22. 23. Soo dat de saligheyt die soo een dwaalend Christen noch soude kunnen erlanghen / soude niet sijne dwalinge / maer de Christelyche Religie in sijn fondament noch behouden / ende Godts genade toe te schryven sijn.

3. Dat wy ook daer mede geensins willen prejudiceren of in het ongelijck stellen het doen van de eerste Refozmateurs / als offse blypen reden en noodt sich hadden geschepden van de Roomsche Kerck: want of schoon in een dwaalende Kerck tee nauwer noot de zaligheyt noch waere te erlangen / soo staet het echter niet alleen by / maer is selfs te prijsen sich te begeben / als men kan / van een onsupbere ende grof dwaalende Kerck / tot een supbere / daer men sijn zaligheyt niet meerder byzucht ende minder peynlich kan uyt-wercken.

Ende alhoewel men niet lichtelijck of om geringe redenen moet byzehen de eenigheyt der Kercke / te weten niet om een saeck van Ordze / of Regeringe der Kercke / indifferente Ceremonien / verslappinge van Kerckelyche disciplin / noch om gebzeeken des levens in de toehoorderen etc. Soo magh nochtans swicks wel geschieden om considerabel verbael ende berberf in de Leere / want hoe weert dat ons de ordze / bzeede ende eenigheyt moet sijn / noch moet ons de waerheyt dierbaerder sijn. Datmen om Kerckerpe ende valsche Leere magh scepden van een Kercke / ende deselve verlaten / als sp Godt ende sijn waerheyt verlaet / blycht uyt Hof.

2. 1. Twistet tegen u-lieder moeder, twistet, om datse mijn wijf niet en is, ende ick haer man niet en ben. Rom. 16. 17. Ende ick bidde u Broeders, neemt acht op de geene die tweedracht ende ergernissen aenrechten tegen de leere die ghy [van ons] geleert hebt : ende wijckt af van de selve. 2 Cor. 6. 14. 15. 16. 17. En treckt niet een ander jock aen mer de ongelovige, &c. Daerom gaet uyt het midden van haer, ende scheyt u af, segt de Heere, ende en raecht niet aen het gene onreyn is, ende ick sal u lieden aennemen. Apoc. 18. 4. gaet uyt van haer (t. w. Babylon) mijn volck, op dat ghy aen hare sonden geen gemeynschap en hebt, ende op dat ghy van hare plagen niet en ontfangt. Waer by komt het exempel Pauli Act. 19. vers.

9. Dat nu soodanige schadelijcke dwalinghen in de Roomsche Kercke waren / hebben de eerste Refozmateurs aangewesen, waer by komende de wepgeringh om de selve te verbeteren / mitsgaders geweldt ende vervolginge om de selve pder een op te dzingen / soo dat niemant sijn consciencie repn ende byz konde behouden / soo waren de selve uyt kracht van de booz-berhaelde Cexten gerechticht / ja genootsaecht / tot Godes eere / behoudenis van haer geloove / ende bebozdering harer zaligheyt / die Kercke te verlaten.

D

4. Ten

4. Ten vierden / moet om die stellinghe wille niemant blijven in een dwaalende Kercke / want die Godt de genade soude doen / ende geven de verlichtinge des verstants / om de waerheyt te kennen ende de tegen-gestelde dwaalingen te sien ; als hy wist datter was een supberder Chrestijche Kercke / en hy gelegentheyt hadde om sich daer by te kunnen boegen / ende dat hy dies niet tegenstaende om wereltse ende vleschelijke consideratien / profijt eer of gemak / van die dwaalende Kerck niet en soude willen scheyden / ende sich tot de supberder boegen / die soude sich swaerlijck tegen den Heer en sijne genade besondigen / want gelijk yder gehouden is te pberen na de beste gaben / 1 Coz. 12. 21. soo oock na de beste ende supberste Kerck. Ketterye ende dwaalingen in het geloobe sijn schadelijck booz de ziele. Wi kan in een dwaalende Kerck / die het fondament behout / de mensch noch behouden ende saligh worden / soo is het als door vyer, ende seer beswaerlijck 1 Coz. 2. 15. Ende al worden de personen noch ter nauwer noot behouden / soo sal haer werck verbranden ; ende sy schade lijden, om datse van haren dwaalenden ende eygenwilligen Godtsdienst geen nut / noch vrucht / noch loon sullen scheppen. Godt kan in een dwaalende Kerck soo niet worden verheerlijck. Godt depl't en stroyt daer soo rijckelijck sijne genade niet / noch de bedeylinge des Geestes. In een dwaalende Kerck / daer de Leere des Euangeliums niet supber wort geleert / is sulcken troost in leven ende in sterben niet. Daer sinder oock meentige die door de dwaalinge ende supersticien in het verstant meer en meer verblint / ende aen het herte meer en meer bedorven worden / soo datse eyndelijck het fundament verliesen ende quijt worden / ende dat de waerheyt door de by-gehoeghde ende tegen-gestelde dwaalinge haer kracht verliest / gelijk een wijn haer heylsame kracht verliest ende doodelijck wordt door vermenginghe sijn. Ende insonderheyt soudense een swaer oordeel Gods hebben te verwachten / indien se de waerheyt in ongerechtigheyt souden onderhouden, tegen het getuychnisse ende oordeel harer conscientie / Rom. 1. 18. ende de liefde der waerheyt (haer van Godt aengeboden door hare verlichtinge) niet en souden aennemen om saligh te worden, want de soodanige dreyghet Godt te senden eene kracht der dwalinge, dat sy de leugen souden gelooven, 2 Theff. 2. 10. 11. 12. Schoon dan in een dwaalende Kercke ter nauwer noot / ende als door vyer, de zaligheyt te erlangen ware / dewyl het ebenwel met sulcken perijckelende schade vermenght is / wat wijs en verstandigh mensch sal sulcks doen / wat Godsbuchtig mensch hoozt het te doen / dat hy kunnende een supbere Kerck bekomen in de dwaalende sal willen blijven? Soude pman wel in een bzandend gehaelt hadde ; of upt een bergiftrigen schotel blijven eten / met perijckel van sterben / om dat mogelijck d'een of d'ander noch een min schadelijcken beet daer upt-gehaelt hadde?

Over 't verschil van Religie, &c.

Dus verre dan verhandelt sijnde het eerste deel van dit Tractaet / namelijck de mattingh des afkeers ober het different der Religie: soo gaen wy voort tot het tweede / om aen te wijzen de redenen van medelijden / 't welck men behoort te hebben met de dwaalende / volgens Heb. 5. 2. ende insonderheyt de eenboudige die verleyt worden / ende sijn dese naerbolgende :

1. De dwalinge is een blindheyt des verstants / die niemant niet een boozgaende ende opsettelijcke wille hem selven aendoet / maer met welcke hy of upt kracht van sijne natuerlijcke herdozventheyt wort gebozen ; of dooz opboedinge / ende quade instructie van andere wort ingeleyt / (alhoewel hy oock dooz eppen foute / versupm ende nalatigheyt van behoorlijck deborz daer ontrent sijn schult heeft / ende niet tegen maer met sijnen wille daer by continueert) ende derhalven medelijden waerdigh ; gelijk een blindt-gebozen na den lichame / of die dooz ongebal van buyten / versmengt met eppen versupm / met blindheyt wort geslagen : waer van het speeck-woort seyt / een blindt man is een arm man , dat is ellendigh en te behagen : en in het geestelijcke noch soo veel meer als in het lichamelijcke / als het geestelijcke licht der waerheyt ende richte kennisse Gods ende sijnes dienstes / het natuerlijcke licht : ende de schadelijckheyt der onwetentheyt ende dwalinge / de natuerlijcke dupsternisse te boben gaet.

2. Alhoewel de dwalinge het quaet niet geheel wegh en neemt / noch verschoont (want de menschen moesten beter weten / ende souden dickwijls beter kunnen weten / soose de rechte middelen gebuyckte / ende behoorlijck deborz deden / insonderheyt de Chzistenen / die het licht van Gods Woordt hebben) soo vermindert het evenwel het selve eenichsins , om dat de boosheyt in soodanigen actie / die upt dwalinge geschiet / minder is. Siet Joh. 9. 41. Indien ghy blindt waert , soo soudt ghy geen sonde hebben , dat is / soo ghy dwaalende of onwetende waert / soo soude uwe sonde soo swaer niet zyn / 1 Tim. 1. 13. Die ick te voren een Godts-lasteraer was , ende een vervolger , ende een verdrucker : maer my is barmhertigheyt geschiet , dewijle ick het onwerende gedaen hebbe in [mijne] ongeloovigheyt. Daerom Christus oock upt die consideratie sich ontfermt heeft ober veele die hem kruyctighden / ende sijnen Dader gebeden Luc. 23. 34. Vader vergeeft het haer , want sy en weten niet watse doen.

3. Om dat veele der geene die dwaalen / met Paulo kunnen betuygen datse wandelen met een goede consciencie , Act. 23. 1. dat is / datse geen overuygende consciencie hebben ter contrarie / maer met ende nae haer tot het geene sy doen / gehouden sijn. Act. 26. 9. Ick meynde waerlijck by mijn selven (segt Paulus van hem selven dooz sijne bekeeringe) dat ick tegen de Name Jesu van Nazareth vele wederpartijdige dingen moeste doen. Ja sy meynen Godt daer mede eenen dienst te doen / Joh. 16. 2 --

een yegelijck die u sal dooden, sal meynen Gode eenen dienst te doen. Ende oversulckis doen sp' t uyt een pber tot Godt / Phil. 3. 6 --- na den yver een vervolger der gemeynte. *Alhoewel het een pber sonder verstant is / Rom. 10. 2.*

4. *Beele der geene die dwaalen souden anders ende beter doen, soose beter wisten / gelijk Paulus gerupghyt van beele Joden / 1 Coz. 2. 8. indien syse gekent hadden, soo en souden sy den Heere der heerlickheyt niet gekruyft hebben. Dat is / sy hebben menighmael een generalen pmissen gront / ende beginsel van debotie ende Godbzuchtigheyt / maer sy missen in de applicatie; ende sijn daerom medelijden waerdigh. Ende die beter weten moeten trachten dooz onderwijng die debotie ende pber tot sijn rechte object te bzingen.*

5. *Men moet dencken dat het seer swaer ende moepelijck is hoeght te doen de schellen van de oogen des verstants / die de dwaalenden verblinden / ende de handen waer mede sy in de dwalinge gehouden worden: sy sijn vast dichtwils in sulcken gemeynschap ende dwaalende Kercke geboeren / van der jeught onderwesen ende opgeboet / hebben menighmael noep anders gehoozt / hare Ouders ende Dooz. ouders sijn van die gesintheede geweest / van welcker exempel en raedt het al beswaerlijck valt te wijken: daer sijn booz dat geboelen menighmael beele aensienelijcke / geleerde / iae Godbzuchtige mannen / welcker auzhoztept van groote kracht is by die geene die van de swachheyt van haer epgen verstandt ende oordeel by haer selven bemust ende overtuyghyt sijn. Ende derhalben bedencken soo wy het ongeluck hadden gehad van in soo een dwaalende Kerck te sijn gebozen / ende vander jeugt aen in sulcken Keligie / van onse Ouders ende Meesters / te sijn onderwesen / dat het met ons het selve soude sijn geweest / of Godt hadt ons dooz een sonderlingh middel ende genade moeten verlichten ende daer uyt helpen / gelijk hy Paulus bede / Gal. 1. 13. 14. 15. 16. Want 't geen ons vander jeught aen geleert ende in geplant wort / als onse gemoederen ledigh / ende ons oordeel noch swach is / dat wort licht aengenomen / ende beswaerlijck verlaten: insonderheyt als 't gesetondeert ende gehoestert wort dooz de llesde / ende gesterckt dooz 't exempel van die geene die men gaven volghet / ende van de welcke men sich noode laet scepden / gelijk als van Ouders: ende aldermeest wanneer by het boozige noch by komt / datse verstandigh / Godbzuchtigh / ende in hare Keligie pberigh en deboot sijn: hoe sterck dien bandt is getuyghet de algemeyne erbarentheyt / ende sijn derhalben medelijden waerdigh die daer dooz worden weg-gesleept.*

6. *Denckt dat de Nutheuren der dwalinghen dichtwils de selve met sulcke specieuse roseuren / pzeterten ende redenen weten te bedecken ende op te proncken / die pber een niet en kan doozsien / noch oylichten / ende dat het derhalben geen wonder en is / dat de eenboudige verstrickt ende berlept worden.*

Over 't verschil van Religie, &c. 25
lijcke geloobe. Ende de selve aefont verstaen / onrecht beleden / verstant:

Over 't verschil van Religie, &c. 21

7. Denkt datse haer selven niet en kunnen verlichten/maer dat dat ligt
uyt den Hemel moet komen: Ps. 146. 8. 't welc zy door 't gebzuyk der mid-
delen ende gebeden moeten soeken en verwachten/ende wy ondertustchen
niet haer medelijden hebben / ende booz haer bidden / als Paulus Rom.
10. 1. Eph. 1. 16. 17. 18.

8. Denkt datse altemers leggen gebonden onder een oordeel Godts/
ende dat of een verhardinge over haer gekomen is Rom. 11. 25. of dat ter
sept een deefsel op haer herte / 2 Cor. 3. 14. of dat Godt over haer geson-
den heeft de kracht der dwaalinge om de leugen te gelooben / 2 Theff. 2.
10. 11. 't welch hoewel van Godts zijde wel is recheverdiggh (al weten
wy menighmael de grondt en reden daer van niet te doozien) van onse
zijde nochtans is het erbarmelijck ende medelijden waerdigh / gelijk den
Apostel Paulus sijn droefheydt ende medelijden verklaert heeft over de
wilttheyt ende verhardinge der Joden / Rom. 9. 12.

9. Woeght by de boben-verhaelde redenen de discrete ende medelijdige
oordeelen van twee treffelijcke mannen / te weten Salvianus over de dwa-
lende Arrianen : ende Augustinus over de dwaalende Manicheen, beyde
nochtans swaere Ketterpen.

Salvianus : Sp sijn Ketterz / maer niet wetende : eyndelijck/by ons
sijnse Ketterz / by haer selven niet : want in soo verre oordeelen sy haer
selven rechtsinnige te sijn / datse ons selfs van Ketterpe beschuldigen.
Verhalben 't geene sy in onse oogen sijn / dat sijn wy in de hare. Wy sijn
secker dat sy de Goddelijcke geboorte onrecht aendoen/om datse seggen
dat de Zoon minder is dan de Vader. Sp meynen dat wy den Vader
beledigen / om dat wy gelooben datse eben gelijk sijn. De waerheydt
is by ons / maer sy presumeren datse by haer is. De eere Godts is by
ons / maer sy meynen dat de eere Godts te sijn 't gene zy gelooben. Sp
betrachten hare plicht niet wel / maer by haer is het de hooghste plicht
van Religie. Sp sijn ongodebzuchtigh / maer sy meynen dat sulchs
is de waere Godtbzuchtigheydt. Sp dwaalen dan / maer sy dwaalen
uyt een goet gemoet / niet uyt haet / maer uyt genegentheydt tot Godt /
geloobende datse den Heere eeren ende lief hebben. Al-hoe-wel sy het
rechte geloobe niet en hebben / sy meynen nochtans dat sulchs is
de volmaecte liefde Godes ; ende hoedanigh datse over die dwaalen-
de opinie in den dagh des oordeels sullen gestraft worden / kan nie-
mant weten als den Rechter. Onderentusschen meyn ick dat Godt
haer daerom sijn patientie verleent / om dat sy siet / dat schoone niet
recht en gelooben / nochtans dwaalen uyt genegentheydt van een Godt-
bzuchtige opinie.

Augustinus : „Laet die tegen u lieden woeden / die niet en weten met
wat moeyte de waerheydt wort gebonden : ende hoe beswaerlijck de
dwaalingen vermijt worden. Laet die tegen u lieden woeden / die niet
t'equ

en weten hoe raer ende moepelijck het is vleeschelijcke inbeeldingen te
 overwinnen dooz de klaerheyt van een Godebzuchtigh verstant Laet
 die tegen u lieden woeden / die niet en weten met wat moepelijckheyt de
 oogge des inwendigen mensches genesen wort / datse hare Son kan sien.
 Laet die tegen u lieden woeden / die niet en weten / dooz hoe grooten
 suchten ende verlangen te wege gebzacht moet worden / op dat Gode
 t'eenigen doele soude mogen worden gekent. Eynelijck laet die tegen
 u lieden woeden / die met soodanigen dwalinge niet en sijn bedzoogen /
 als sy u lieden bedzoogen sien. Maer ick en kan gantschelijck tegen u
 lieden niet woeden / die ick nu berdzagen moet / gelijk ick eertijts mijn
 selben / ende moet met u lieden handelen met sulcken patientie / als
 mijn eben-naesten met mijn gehandelt hebben / doen ick in uwe Leere
 blint ende onsinlich dwaelde.

Och dat sulck medelijden / die bedachtsaemheyt / ende discrette sy vele
 Christenen ontrent de dwalende gebzucht ende betoont wierde ! wat
 soude het veel matigheyt / sachtsinnigheyt / berdzaghsaemheyt ende bze
 de maechen.

Alsoo oock afgehandelt sijnde het tweede deel van dit Tractaet / na
 menlijck het medelijden met de dwalende / is oberigh het derde ende het
 laeste / raekende de beste wijse van onderwijfinge der selve / ende in 't bez
 sonder der Roomsch- gesinde.

I. Doeten die geene / die andere ober het stuck der Religie met vrucht
 sullen onderrichten / wesen / niet choleric / oplopende ende haestige men
 schen / maer sachtsinnigh / vriendelijck / ende die de quade konnen berdzag
 gen / 2 Tim. 2. 24. 25. want de oplopende ende grammoedige beroeren
 haer selfs ende andere ; ende nemen wegh het nodige dispositief des berz
 ten / te weten de bedaertheyt ende toe- genegentheyt / sonder welcke de on
 derwijfinge geen ingaanch kan krijgen.

II. Sy moeten bequaem sijn om te leeren 2 Tim. 2. 24. wel verstaende
 haer eegen Religie / ende de Religie des geenen / diese beter willen onder
 richten ; kunnende haer gedachten ende concepten dupdelijck ende besne
 den booz stellen / de staet van de questie wel formieren / met krachtige
 Schriftuer- plaetsen ende redenen de waerheyt bevestigen ; de exceptien
 die daer tegen vallen ; ende de argumenten der paripen ontkenoopen ende
 beantwoozden : Welck yder niet en is gegeven : en boeght daerom elck
 dat werck niet. Want die geene die maer een swacke ende confuse ken
 nisse hebben van de Religie / ende met andere willen disputeren / breecken
 dickwils malcanderen maer het hooft ende doen wepnigh vrucht : schite
 ten pijlen in het wilt / die niemant treffen / ende geen overtuyginge in het
 gemoet kunnen maechen ; twisten menighmael langh / en raechen noch
 niet eens de staet van 't verschil.

III. Dien aen weder- zijde afgelept de twistigierigheyt / 1 Cor. 11. 16.
 ende

Over 't verschil van Religie, &c. 25
lijke geloobe. Ende de selve aefont verstaen / onrecht beleden / verstan-

Over 't verschil van Religie, &c. 23
ende betuyghet te worden eene dispositie ende booznemen des herten om
de waerheyt plaerse te geben ; ende dat wy die upt contentie of glorie niet
en sullen wederstaen / maer ons geluchigh achten / soo ons yemant upt
misverstant weet te helpen. 't versuyt van welke conditie ende pre-
paratie de meeste disputen ende conferentien vruchteloos maecht.

IV. Dewyl alle voorstellen der waerheyt ende alle onderwijfinge te ver-
geefs is / als Godt niet met een en geest verlichtede oogen des verstants /
Eph. 1. 16. 17. 18. soo is het ten hooghsten noodigh / 't zy uytelyck en-
de formeel / 't zy innerlyck ende met uytstietende gebeden te bidden / dat
Godt upt den Hemel wyl senden sijn licht ende sijn waerheyt / dat die ons
geleiden ; onse oogen ontdekken / dat wy aenschouwen de wonderen van
sijne wet / Ps. 119. 18. ende gelijck hy eens geopent heeft het herte van
Lpdia / Act. 16. 14. dat hy oock soo wil openen ende neygen het herte
des geenens die wy onderwijfen sullen : ja onser samentlycke herten.

V. Om de wegh wat te banen / ende eenige beletselen / booz oordeelen /
oorsaecken van afkeer wegh te nemen / dient by inlepdinge aen de Rooms-
gesinde dit geseght te worden / datse believen te verstaen ende te bedent-
hen / dat wanneer wy haer soecken over te brengen tot de Gereformeerde
Religie ende Kercke / wy haer niet en noodigen tot een heele andere Reli-
gie ende geloobe / alse tot noch toe gehad hebben (non ad fidem toto gene-
re diversam) noch tot eenen anderen Godt / noch tot eenen anderen Sa-
den een heptige / Catholijcke, Christelijcke Kercke / ende oordeelen die al-
leen de ware Kercke te sijn / in de welke de salghmakende Leere / gaven /
genaden / ende weldaden Godis te binden sijn / maer dat wy haer slechts
willen brengen van een onsupbere tot een supbere Christelijcke Kercke /
ende raden de Christelijcke Religie te houden / soose ons van de H. Apo-
stelen is overgelevert ende beschreven / af-gesondert van by geloobe / su-
perstitie / traditie ende geboden van menschen. Wy willen het Catholijc-
ke Christen geloobe geenfins verminderen / maer sagen 't oock niet gaern
met onseckere traditien ende geboden van menschen vermeerderen.

Om dat noch eens te her halen ende wat upt te brengen / wy seggen ende
betuygen in oprechtigheyt / dat wy aennemen ende belijden het Catho-
lijck geloobe / ende de Catholijcke Christelijcke Kerck met alle sijne pri-
vilegien in het Symbolum Apostolicum upt-gedruckt / aennemende niet
alleen het woort Catholijck, maer oock de saeck. Want wat is het woort
te seggen / niet anders als algemeyn, ende staet tegen dees en geens per-
soons of particuliere Kercks besonder geboelen / het beduyt dat Christen
geloobe / quod omnes, quod ubique, quod semper crediderunt verè fideles,
datse alle / overal / ende alijt geloofd hebben / of gelijck den Apost. Judas
het beschrijft vers 3. dat eenmael den Heyligen overgelevert is : ende
Paulus Acto 2. 24. 14. geloovende alles dat in de Wet ende de Propheten
(wy

(Wp doen daer by de Evangelisten en Apostelen) geschreven is. Daer opt ende opt de H. Martelaren vooz gestorven sijn. Het woort Catholijck geboeght by de Kerck / is eygentlyck een eer-titel van de Kercke des Nieuwen Testaments / ende geeft te kennen dat wp gelooven ende erkennen de genade van de roepinghe der Heydenen / ende dat de Kerck nu niet meer en is een kerck van ende vooz een Natie, als in het Oude Testament / maer van alle; Godt sijnde nu niet alleen een Godt der Joden / maer oock der Heydenen / Rom. 3. 29. Act. 10. 34. 35. Dat Catholijck geloobe ende die Catholijcke Christelijcke Kercke beijden wp van herten.

VI. Dat men als een gront-slach vooz upt stelle de stucken ende punten / waer in de Roomsche-gesinde ende Gerefomezde noch eens sijn / want het is een verkeerde / ende schadelijcke manier van doen / alijdt te disputeren ende te twisten ober het geene daer in men 't niet eens en is, ende selden of nimmermeer te spreucken van 't geene daer in men 't eens is, ende het welcke wel geconsidereert soude kunnen dienen om het afkeeren; malkanderen vooz Christenen te erkennen ende te behandelen: by dien bandt malkanderen noch vast te houden / om immers niet berder te verbermden: daerom malkanderen noch te helpen ende te stercken tegen de gemeyne byanden des Christendoms / Heydenen / Joden ende Turken. Ende sijn dese naerholgende:

1. Dat de Schrifruer / soo wel de Boecken des Ouden als des Nieuwen Testaments / beschreven vooz de Propheeten ende Apostelen / Gods onseplbaer Woort sijn / ende het fondament van ons Christen geloobe / Eph. 2. 20. 21. 22.

2. Dat de twaelf Articulen des Christelijcken Geloofs / begrepen in het Symbolum der Apostelen / met het geseyde Woort Gods ober een komen: ende dat de selve verbatten de substantie ende hooft-somme van het Catholijcke geloobe.

3. Dat de Wet der tien Geboden is een Regel van ons Christelijck leben / ons leerende wat deught ende wat sonde is / wat God van ons wil gedaen ende gelaten hebben in onsen wandel / ende dat wp Christenen in den Nieuwen Testamente daer oock aen gebonden sijn. Ja staet te noemen datmen in moralibus, dat is in de saecken / rakende de Christelijcke zeden en deughden / die de wet gebiedt; mitsgaders de tegen-gestelde saken die de wet verbiet / by na in alles (weynige daden ende besondere gevallen uytgenomen) ober een komt.

4. Dat het Gebedt / genaemt het Vader ons, dat de Heere Jesus ons geleert ende vooz-geschreven heeft / is een Patroon ende Formulier van onse Gebeden ende Debotie / om die daer na te richten.

Welcke stucken alle vier tusschen de Roomsche-gesinde ende Gerefomezde worden gehouden vooz een onseplbare waerheyt / ende het Catholijcke

lijke geloofte. Ende de selve gesont verstaen / oprecht beelden / verstantigh ende sachtmoedigh aengedrongen sijnde / sullen groot gewicht kunnen geben om te toonen dat de andere by-voegselen daer mede niet accorderen noch bestaen kunnen.

VII. In het verhalen van de verschil-poincten / ende het gevoelen van sijn partje / moet men het selve noch hateijck noch bedriegelijck voorstellen / gelijk veelsins geschiet / maer na waerheydt ende in der liefde : daer niet toeschrijvende t geen haer gemeyn gebocien niet en is.

VIII. Dient een kort begriep te worden geformeert van de voornaemste verschil-poincten tusschen de Gereformeerde ende Roomsche gesinde / verdwalinge van een verstandige / 3. dige ende bondige wederlegginge met byvoeginge van een mis-verstanden uyt Godts Woordt ende Schrif-terlijcke redenen. Waer van om tegenwoordigh een probe te geben / so seggen wy dat de selve ten principale tot dese drie hoofden kunnen worden gebracht ende betrocken / (om nu door by te gaen het stuck van de Hierarchie, ofte Kercken-regeeringe door Kerckelijcke Princen en Heeren / in plaets van Kercken-dienaers tegen de Ordonnan- te Christi / Luc. 22. 25. 26. ende het Iock der veelvuldige Ceremonien / strijdende met de byspeldt des Evangeliumis / of des Nieuwen Testaments Gal. 5. 1.) te weten tot

I. De Aenbiddinge of het bewijzen van *Religieuse eere*.

II. De Rechtveerdighmaeckinge.

III. De Leere der Sacramenten.

I. Belangende de Aenbiddinge. De Roomsche Kerche wilt dat verschepden personen als 1. De H. Engelen. 2. De H. Maget Maria. 3. Andere verstorbene Hepligen. Mitsgaders eenige heylige dingen ende saecken als 1. het kruys. 2. de beelden. 3. de Reliquien Christi ende der Hepligen / met een religieuse eere ge-eert mogen ende moeten worden. Welck de Gereformeerde niet en kunnen toestaen / maer oordeelen het selve afgoderpe te sijn / om de Religieuse eer die daer in betoont wort aen schepseleu / ende te stryden met *Matth. 4. 10.* Den Heere uwen Godt sult ghy aenbidden, ende hem alleen dienen. *Exod. 20. 5.* Ghy sult u voor die (t. w. beelden) niet buygen, noch haer dienen. *Apoc. 19. 10.* Ende ick dien [neder] voor sijne (t. w. des Engels) voeten, om hem te aenbidden, ende hy seyde tot my, siet dat ghy dat niet [en doet,] ick ben uw mede-dienst-knecht, ende uwer broederen, die het getuygenisse Jesu hebben. Aenbid God. En *Coloss. 2. 18.* wort verboden sich in te laten in den dienst der Engelen. Het Vader ons leert ons alleen aen te bidden / onsen Vader die in de Hemelen is, de welke maer een is / *Matth. 23. 9.* Paulus leert ons dat wy niemant moeten aenroepen / als in welcken wy moeten gelooben / *Rom. 10. 14.* ende de Articulen onses Christelijcken Geloofs leeren ons dat wy alleen gelooben in den Ete- eenigen Godt / den Vader / den

den Soon/ ende den H. Geest/ ende dien volgens dien alleen moeten aen-
 bidden. Hebben wy eenen Middelaer ende Dooz- spraech van doen by
 den Vader / de Schrifstuer leert datter is een Middelaer Godts ende der
 menschen, de mensche Christus Jesus, 1 Tim. 2. 5. ende dat wy hebben
 eenen Voorspraeck by den Vader Jesum Christum den rechtveerdigen. 1
 Joh. 2. 1. die oock ter rechter-handt Godts is: die oock voor ons bidt.
 Rom. 8. 35. die altyt leeft om voor ons te bidden, Heb. 7. 25. die de Va-
 der altyt hoort; Joh. 11. vers. 42. Welcke eere geene Engelen of Heel-
 gen in de Schrifstuer wort getribueert. Heb. 1. 3. 4. 5. 13. wien kunnen
 wy tot een heerlijcker ende weerdiger Middelaer en Dooz- spraech heb-
 ben als hem die de Soone Godts is/ loo veel treffelijcker geworden dan
 de Engelen, als hy uyt nemender naem boven haer ge-erft heeft. Heb. 1. 4.
 hoe kunnen wy een sufficanter ende bequamer hebben/ als dien van welc-
 ken staet dat het des Vaders wel-behagen is geweest dat in hem alle de
 volheydt wonen soude, Col. 1. 19. ende dat wy uyt sijne volheydt alle ont-
 fangen, oock genade voor genade, Joh. 1. 16. hoe kunnen wy een barm-
 hartiger ende mede-doogender hebben / als dien van welcke staet Heb.
 4. 15. Want wy en hebben geen Hoogen-priester, die niet en kan mede-
 lijden hebben met onse swackheden, maer die in allo dingen gelijk als
 wy, is versocht geweest, doch sonder sonde: ende in alles den broederen
 gelijk geworden, op dat hy een barmhartigh ende een getrouwe Hooge-
 priester soude zijn, Heb. 2. 17. ende den welcken getribueert wort den
 Throon der genade, Heb. 4. 16. hoe kunnen wy iemand aengenamer
 hebben/ ende die meer sal vermogen met sijne dooz-biddinge by den Va-
 der/ als synen eygenen Soone/ daer van de Vader tot tweemaal toe met
 een stemme uyt den Hemel verklaert heeft / Dese is mijn geliefde Soone
 in den welcken ick mijn wel-behagen hebbe, Math. 3. 17. en 17. 5. Ende
 de hoe mogen wy andere Middelaers of Dooz- spraken soeken/ om dooz-
 de selve tot Godt te gaen/ daer Christus seght Joh. 14. 6. Ick ben de weg,
 ende de waerheydt, ende het leven. Niemand en komt tot den Vader dan
 door mijn. Ende daer hy by den Propheet Jesatam cap. 55. 1. 2. alle
 doozstige noodicht tot de volheydt sijner genade / ende die elders gaen waer-
 schouwt / datse haer gelt geven voor het gene dat geen broot en is, ende ha-
 ren arbeyt voor't gene dat niet versadigen en kan. voegter by Joh. 6. 67. 68.
 Die van de Geresozmeerde Kercke sijn geene byanden nochte verach-
 ters der Engelen ende ware Heyligen, nochte van de H. Maget Maria,
 maer houdense in waerde/ ende willen garen haer geloobe ende deughden
 nabolgen/ volgens de lesse Pauli/ Heb. 13. 7. De H. Engelen erkennen
 dooz gedienstige geesten, die tot dienst uytgefonden worden om der gener
 wille die de saligheyt be-erven sullen, Heb. 1. 14. De H. Maget Maria
 gunnen ende geben sy garen dien hoogen eer-titel van Deipara, ofte Mae-
 der Godts/ om datse dien gebaert heeft/ die waerachtigh Godt is / hoe
 wet

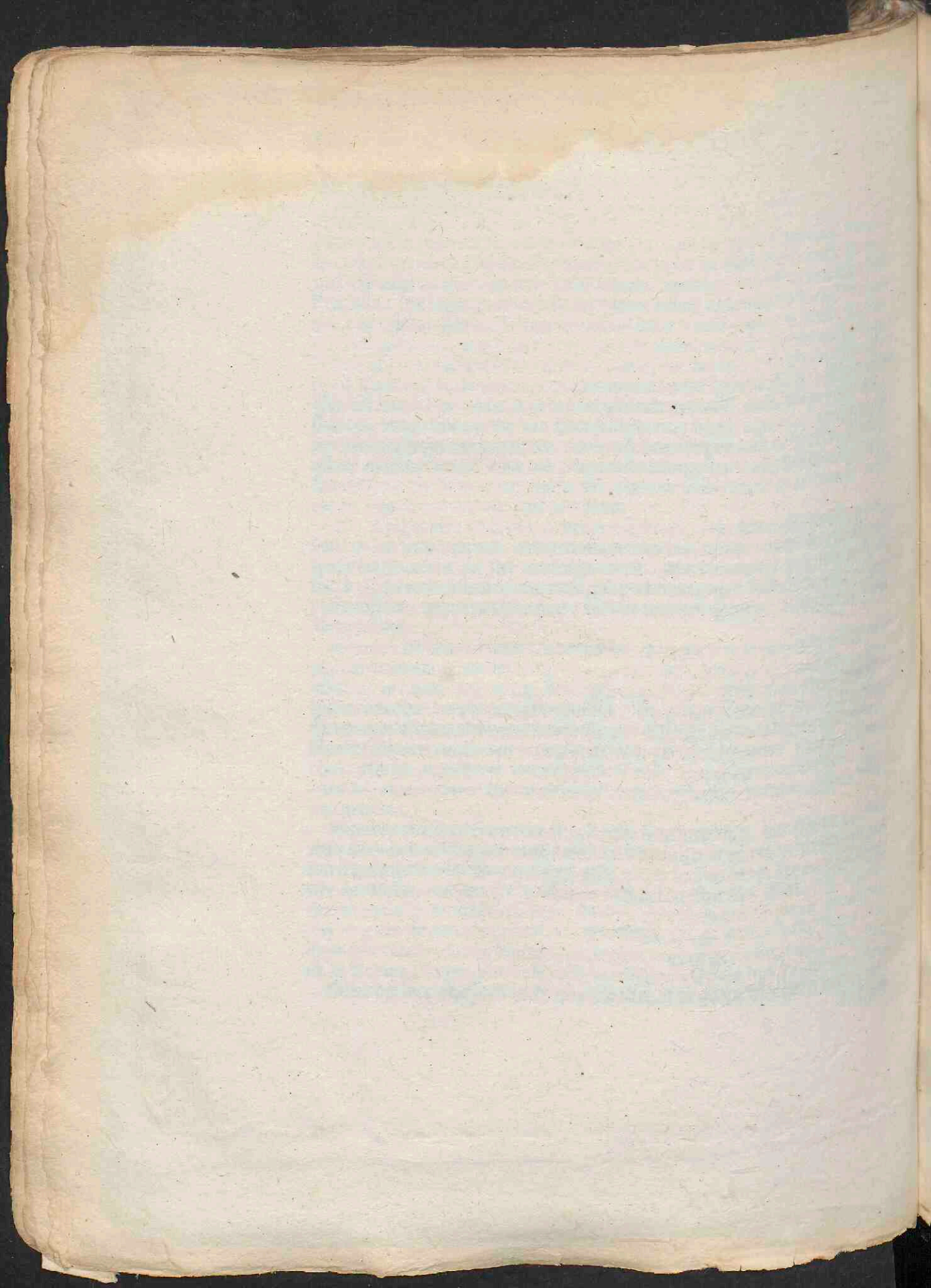
wel niet na sijn Godheyt / maer na sijne menschelijke nature / Rom. 1. 3. Singen in hare Kercken haren Lof-sangh. Doch noteren alleen ontrent de groetenisse des Engels tot haer gesproken 1. dat het geen gebedt en is / gelijk het in de Roomsche Kercke daer vooz gebuyct wordt / niet tegenstaende sy 't selve de groetenisse / of weest gegroet noemen. 2. Ten anderen datmen haer in de Roomsche Kercke aenspreekt met de woorden van gratia plena, d. i. vol van genade / een Titel ende waerdighejdt Christo den Salighmaecker alleen eygen / volgens Col. 1. 19. en 2. 9. Joh. 1. 16. en 3. 34. daer nochtans in de groetenisse des Engels in de gront-text alleen staet ghy begenadigde.

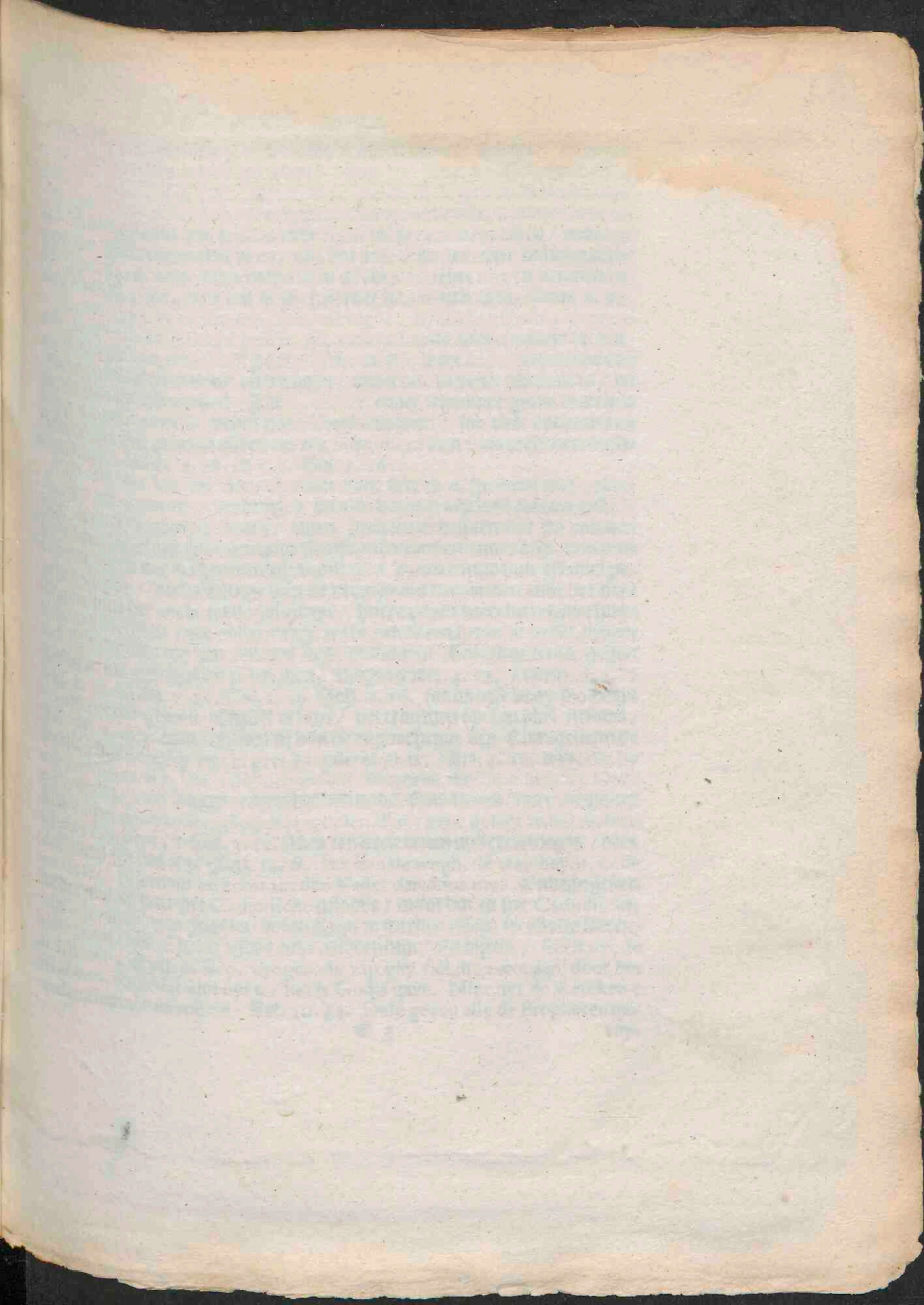
Doch alhoewel wy de H. Engelen / ende ware Hepligen in eere ende waerde houden / soo oordeelen wy eventuel met enen dat haer nochtans geen religieuse of Godts-dienstige eere toe en komt / volgens de vooz-berhaelde texten.

Wes wel soo / dat de Roomsche-gesinde dit haer doen van Afgoderpe soecken te bezyden met de distinctie van dulia en latria, van de welke sy seggen dat dese beteekent Goddelijke eere / ende de andere een eere die minder is; ende dat sy geen latria, dat is Goddelijke eere / maer alleen dulia, dat is een eere die minder is aen den Hepligen bewijzen. Maer boven dien dat de distinctie ende het onderschept van die woorden in Godts Woordt niet en is gegront / in het welke de selve dickwils worden dooz een ende vooz een genomen / gelijk als de geleerde toonen. Soo en kunne eventuel daer mede de swarigheyt niet ontgaen / want al biddense de Hepligen aen met een eere van minder graet als Godt / soo blijftse echtens de selve specie, dat is religieus ende Godts-dienstigh / daer nochtans de creaturen niet alleen in graden, maer oock in specie van eere van Godt dienden onderscheyden te sijn / gelijckse in wesen ende volmaektheyt oneyndigh van een verschillen: of anders begaet men afgoderpe.

Wes oock wel soo dat de Roomsche-gesinde de eere diese de Beelden bewijzen / van Afgoderpe willen bezyden / daer mede datse ten meerendeele seggen (alhoewel datter oock sijn die 't groter maeken / gelijk Bellarminus bekent) datse de Beelden niet eeren in haer selven / maer Godt in by en door de beelden. Maer al bidden de foodanige de Beelden niet aen in haer selven geconsidereert als hout en steen / noch de selve updruckelijck tot Goden maeken / ende dien-volgens daer in dan niet en begaen Afgoderpe tegen het eerste gebodt / soo begaense nochtans Afgoderpe tegen het tweede gebodt / verbiedende gantschelijck de Beelden te eeren of sijn daer vooz te buygen / Exod. 20. 4. 5. Alsoo de selve interpretative ende sy herclaringe van saecken daer vooz tot Afgoden worden.

Ende of al schoon de geleerde speculatief in de Boecken wat distingueren met woorden / de erbarethejt leert dat in de practijcke sy veele van het volck de Sancten / Beelden ende het Cruys worden ge-eert ende gehouden

keijck ende poffijtelijck zijn/ van Godt sullen beloont worden / ende een wegh zijn tot den eeuwigen leben / want dat staen de Gereformeerde geern toe; maer of de goede wercken verdienstelijck zijn/ of de verdienende oorzaeck van onse rechtbeerdighmaeckinge/ ende om daer booz te becomen de vergiffenis van sonden ende recht tot het eeuwige leben / ende dat seggen de Gereformeerde neen / om dat onse beste wercken onvolmaecte sijn/ Jes. 64. 6. ende dien-volgens in Godts gerichte niet en kunnen be- staen / Gal. 3. 10. ende dat de Schrifstuer duydelijck seght Rom. 3. 24. 25. dat wy om niet worden gerechtveerdicht, uyt sijne genade, door de verlossinge die in Christo Jesu is. Niet mede dat de Gereformeerde wil- len of seggen dat een mensch gerechtbeerdicht wort dooz een geloobe dat geen goede wercken boozt en bzencht / want dat wetense dat doot is / en niet en kan saligh maken / Jac. 2. 14. 17. maer schoon de goede wercken niet het ware geloobe altijd gaen bergeselschapt / soo stelt nochtans de Schrifstuer het geloobe alleen tot een instrument van onse rechtbeerdigh- maeckinge/ Rom. 3. 28. en 5. 1. Gal. 2. 16.

¶ 'Tis wel soo dat die van de Roomsche Kerck Christum niet geheel booz-ty en gaen in 't verkrijgen van de vergiffenis van sonden ende 't recht tot den eeuwigen leben / maer hem toe-schryben dat hy voldoen heeft booz de schult ende eeuwige straffe onser sonden/maer echter delwij- se in het stuck der rechtbeerdighmakinge / voldoeninge van Godts ge- rechtighepdt / verwervinge van de vergiffenis der sonden ende het ver- krijgen van het recht tot de zaligheyt / haere epgen wercken/ gerechtig- heyt/ verdiensten ende voldoeninge mede yet of een gedeelte toeschryben/ daer het Christo als den eenigen ende volkomen Salighmaecker geheel behoorde toe-geschreven te worden / volgens Act. 4. 12. 1 Tim. 2. 2. 1 Cor. 1. 30. Heb. 7. 25. Col. 1. 19. Joh. 1. 16. soo doense booz soo verre de volheyt der genade Christ te hoort / vertrouwen op een ydel middel / Jes. 55. 1. 2. 3. ende wijcken af van de supberhepdt des Euangeliums / leerende dat de zaligheyt in geenen anderen en is, Act. 4. 12. ende dat hy VOLKOMENTLYCK kan saligh maecken die geene die door hem tot Godt gaen, Heb. 7. 25. leggen eenichsins een ander fundament/ daer nochtans staet datter geen ander gelegd kan worden, dan 't gene gelegd is, het welke is Jesus Christus, 1 Cor. 3. 11. staen ten deele eenen anderen wegh in / daer nochtans Jesus segt Joh. 14. 6. Ick ben de wegh, de waerheydt, ende het leven. Niemand en komt tot den Vader dan door my. Endeswijcken soo doende af van het Catholijcke geloobe / want dat is het Catholijcke, ende aller Heyligen geloobe/ de saligheyt te soecken alleen in Gods barm- hertigheyt ende Christu lyden ende voldoeninge/ als blijkt / Eerst uyt de Schrifstuer, Eph. 2. 8. 9. uyt genade zijt ghy saligh geworden door het geloove: ende dat niet uyt u, het is Godts gave. Niet uyt de wercken: op dat niemant en roeme. Act. 10. 43. Dese geven alle de Propheten ge-
 C 3 tuy-

tuygenisse, dat een yegelijck die in hem geloof, vergevinge der sonden ontfangen sal door sijnen Name, Act. 15. 11. Wy gelooven door de genade des Heeren Jesu Christi salich te worden op sulcken wijze als oock sy. Rom. 6. 23. Het eeuwige leven is een genaden-gifte Godts door Jesum Christum. Ten anderen uyt de naerfolgende spreucken der Ouden:

Augustin. in Manual. cap. 22. Mijne verdienste is Godts ontferminge.

Idem in p̄s̄fat. in Ps. 33. Wilt ghy vreemt sijn van de genade, soo roemt uwe verdiensten.

Idem libz. 9. confess. cap. 13. Wee oock het prijselijcke leven der menschen, soo ghy Heer het sonder barmhartigheyt tout ondersoecken.

Idem ad Bonifac. lib. 4. cap. 4. Christus alleen heeft sonder quade verdiensten op hem genomen de straffe, op dat wy door hem sonder goede verdiensten soudē verkrijgen de genade.

Bernardus in serm. de annunt. Mariæ. Ghy en kunt het eeuwige leven door geene verdiensten verdienen.

Euseb. Emiffenus cap. 3. De toekomende saligheyt kan wel verkregen, maer niet gewaerdeert worden.

Seer considerabel is oock ober dese materie de spreucke van de Cardinael Bellarminus / ende alleen sufficient om de Leere van de Gereformeerde Kercke te bevestigen ende die van de Roomsche te wederleggen / seggende de Justific. lib. 5. cap. 7. Om de onseckerheyt van eygen gerechticheyt, ende het perijckel van ydele glorie, is her veylighst sijn geheel vertrouwen ALLEEN op Godts barmhartigheyt ende goedertiericheyt te stellen. Ende in sijn Testament segt hy / ick bidt dat Godt mijn wilt ontfangen onder sijne Hepligen ende uytberkoozene / non estimator meriti, sed venia largitor, niet als een æstimeerder van mijne verdienste, maer als een gever van genade. Te beurt oock in meer andere van de Roomsche Kercke / datse ober dese materie heel anders spreucken in hare disputen met de menschen / ende heel anders in hare Gebeden tot Godt, waer van een heerlich exempel ende staetjen te sien in Thomas Aquinas, dien vermaerden School-leeraer / dewelcke in sijne disputeer-schrijften de verdiensten der wercken mede hoor-spreekende / in sijne Gebeden tot Godt een heel andere tael voert / seggende in sijn gebedt hoor de communie: soo groot is de groote mijner ongerechtigheden, dat ick voor de selven niet kan voldoen. Ick weet wat ick doen sal, siet ick sal u presenteren uwen eenigh-geboren Soon, dat hy voor mijn voldoe, wetende datter niet en is in Hemel noch op aerde, waer door de mensch lichter mer u versoent werde. Ende daer na / O vrome Jesu &c. vervult aen mijn uyt her uwe, dat mijn ontbreekt van het mijne. Ick kome tot u niet op mijne verdiensten, maer op uwe onafmetelijcke barmhartigheden. De selve in sijn gebedt na de communie, Heylige Heer ick dancke u &c. dat ghy my, onwaer-

waardige Sondaer, uwen knecht, niet door mijne verdiensten, maer door de eenige verwaerdighingh uwer barmhartigheydt, verwaerdicht hebt te versadigen met het dierbare lichaem ende bloet van uwen Soon. **De selve in het Gebedt om de vergiffenis der sonden/** Geeft ô Godt den elendigen uwe barmhartigheydt, den schuldigen vergiffenis, den dooden het leven, den Godloofen de rechtveerdighmakinge.

Wy wenschen van herten dat de Roomsch-gesinde altijd soo mogen sprecken/ bidden ende gelooben / als Bellarminus ende Thomas daer hebben gedaen / soo sal dat heel disput ten eynde sijn / ende de waerheydt des Evangeliums behouden.

Is wel waer dat de Roomsch-gesinde haer geboelen willen bewijzen uyt Jac. 2. vers 21. 22. 23. 24. 25. daer den Apostel segt/ Abraham onse Vader is hy niet uyt de wercken gerechtveerdicht, als by Isaac sijnen sone geoffert heeft op den altaer. --- Siet ghy dan nu dat een mensche uyt de wercken gerechtveerdicht wordt, ende niet alleenlijck uyt het gelooove. Ende desgelijcks oock Rachab de hoere, is sy niet uyt de wercken gerechtveerdicht geweest, als sy de gefondene heeft ontfangen, ende door eenen anderen wegh uyt gelaten? **Maer men moet weten dat den Apostel Jacobus daer niet en wilt leeren dooz wat oorzaken de rechtveerdighmakinge à priori wordt geworcht ende vercregen / (want soo soude hy niet alleen Paulus/ leerende Rom. 4. Gal. 3. sulcks uyt den gelooove te sijn/ maer de gantsche teneur des Evangeliums/ het selve bevestigende tegen spreekken) maer dooz wat effecten/ vruchten ende bewijzen datse à posteriori wordt getoont/ geopenbaert ende bevesticht/ als blijkt uyt vers 18. daer hy seyt / roont my uw gelooove uyt uwe wercken: ende soo hebben Abraham ende Rachab uyt hare wercken daer verhaelt als vruchten des geloofs / getoont ende doen blijcken haer gelooove ende rechtveerdighmakinge dooz het selve; want dat Abraham al booz dat werck van het offeren van sijnen Sone/ gerechtveerdicht was uyt den gelooove / blijkt Gen. 15. 6.**

II. Belangende de Sacramenten, noteren de Gerefomezde in de Roomsche Kercke tweederhande mis-slagen: eene bestaende in corruptie of mis handelinghe van de twee Sacramenten van Christo ingestelt/ namentlijck den H. Doop ende het H. Abontmael: d'andere in additie, of op-voeginghe van bij andere Sacramenten/ die in der waerheydt ende eygentlijck geen Sacramenten en sijn.

Over het Sacrament des H. Doops noteren de Gerefomezde in de Roomsche Kercke dese corruptie of mis handelinghe / datse het uyerlijcke Water-badt toeschrijven de afwassinghe der sonden/ ende leeren dat Christus het water heeft gegeven de kracht van ons te hepligen / ende ons te wederbaren tot een geestelijck leven/ (gelijckse oock van alle de andere Sacramenten seggen / datse de genade der Rechtveerdighmakinge en-

Bellarminus de effectu Sacrament. lib. 2. cap. 11. met dat argument besich sijnde/ berstercht het selve met dese reden / of in de Sacramenten is eenige van Godt by-gevoegde kracht, of niet. Soo niet, soo kunnen se niet bereycken een boven-natuerlijck effect, want het is onbegrijpelijk, dat een saek sal blijven datse te voren was, ende niet ontfangē, ende datse nochtans sal kunnen doen datse te voren niet en konde. Soo'er een by-gevoegde kracht is in de selve, so is dat of een lichamelijke of geestelijke kracht: soo lichamelijck, soo kanse niet effectueren een saeck die geestelijck is: noch wercken op een saeck die geestelijck is, ende derhalven kanse geen voordeel doen, want daer toe wert de bygevoegde kracht vereyscht, om dat het Sacrament anders op de ziel niet wercken kan, dewelcke een Geest is; noch de genade wercken die geestelijck is. Ende indien de kracht geestelijck is, soo kanse niet wesen in een lichamelijck Sacrament. Want een geestelijck ende indivisibel accident kan niet ontfangen worden in een lichamelijck ende uytgestreckt object, want al wat ontfangen wort, wordt ontfangen na de gelegenheyt van het subject, 't welcke het selve ontfanght.

Doch hoe dat hy in de solutie van dat Argument berlegen is/ kan alsoe daer gessen worden / insonderhepdt wanneer men daer by legt de replicen die Guil. Amef. in sijn Bellarm. Enervat. op de responsen ende distinctien van Bellarminus is gebende / daer toe wy den geleerden ende weet-gierigen Leser by desen wijfen.

Canus een geleert man in de Roomsche Kerck / erkent de krachte van het booz-gemelte argument / seggende (volgens de cit. Amef.) de Sacram. part. 4. het Sacrament kan niet bereycken met sijn instrumentele en boven-natuerlijcke kracht de qualiteyt welck is de genade: want dan soude moeten of een nieuwe qualiteyt in het Sacrament geproduceert worden om te kunnen bereycken dat effect, of niet: het eerste te seggen is belacchelijck, ende het tweede ongerijmt, dat namelijk de Sacramenten, sonder nieuwe by-gevoegde kracht, dat soudē kunnen wercken, datse te voren niet en konden.

Heeft oock de geleerden Amefius in sijn Bellarminus Enervatus seer wel geobserveert / dat de Cardinael Bellarminus, handelende van de questie of de Sacramenten des Nieuwen Testaments sijn oorzaken van de Rechte-beredighmaeckinge / uyt krachte van het gedane werck (*ex opere operato*) segt dat de controverfie niet en is over de wijze hoe de Sacramenten oorsaeck sijn, dat is of *physicē* het effect aen raeckende, of alleen *moreelijck*, en wederom indien *physicē*, of door eenige inclevende qualiteyt, of alleen door Gods beweginge, &c. deklmerende alsoo de Scholastice controbersten daer ober sūnde/ waer in den eenen School-leeraer des anderen geboelen tegen-spreekt ende wederlept / soo datter niet secker is blijft/ daer nochtans sonder het determineren van die wijze hoe, waer in bestaet de forme der saecke/ niet en kan geseyt worden/ dat de Sacramenten eegentlijcke/

reel werckende/ ende naeste of immediate oorzaccken zijn van de genade der Recheveerdighmaeckinge en heylighmaeckinge/ *ex opere operato*, of uyt kracht van het gedane werck.

Het inwendige/ ende geestelijke instrument / om ons Christ ende alder sijner weldaden deelachtigh te maecten / ende waer dooz wy gerechtheerdicht ende gereynight worden / is volgens de Schryfuer het geloof de/ Gal. 2. 20. Eph. 3. 17. Rom. 5. 1. Act. 15. 9.

Het uytelijck personeel applicerende instrument ende middel om ons in de gemeynschap Christi ende sijner weldaden meer ende meer te bestercken ende te troosten/ doende het selve by forme ende wijse van beteeckeninge ende versegelinge sijner genade ende weldaden sijn de Sacramenten / Rom. 4. 11. Ende soo is het water ende de uytelijcke wassing in den Doop een Goddelijck waer-reecken ende zegel van de geestelijke ende inwendige afwassing der sonden die dooz het bloet ende den Geest Christi geschiet/ ende de selve wozt genaemt het badt der wedergeboorte. Act. 3. 5. (alhoewel die plaets dock een andere uytlegginge kan sijn) namentlijck dat de weder-geboorte onepgentlijck een Badt genoemt wozt) ende de afwassing der sonden, Act. 22. 16. om datse beyde die weldaden beteeckenent ende versgelt / dooz een rhetoric of onepgentlijcke manier van sprecken/ die seer gemeensaem/ ende ontrent de materie der Sacramenten in de Schryfuer doozgaens gebuyckelijck is.

Uyt die eerste dwalinge en mis-verstant ontrent den Doop volgt een tweede van de absolute noodtsaeckelijckheyt des Doops / die de Roomsche Kerck soo hoogh stelt / dat niemant sonder Doopsel kan zaligh worden / schoon hy het quam te missen sonder sijn schult. Durende echer de Kinderen der Bont-genoten die sonder Doop sterben niet verdoemen/ soo herballense tot een verdichtsel de Schryfuer geheel onbekent / waer doorse die Kinderen seggen te baren in een Limbus of een plaets in of ontrent de Hel / daerse noch vzeught noch pijn hebben. De Gereformeerde erkennen soo verre de noodtsaeckelijckheyt des Doops / datse God behoeven heeft/ ende dien volgens niet lichtveerdigh versumt of uytgeset moet worden: doch niet als een absoluut noodtsaeckelijck middel / gelijck geloof ende bekeeringe: ende derhalven dat niet het missen/ maer het verachten des Doops de mensch verdoemt: anders soude Godt selvs de heylighdenis in het Oude Testament (in wiens plaets den Doop gekomen is) niet uytgesteld hebben tot den achtsten dagh.

Tegen t geseyde kan niet gelden datter staet Joh. 3. 5. Soo yemande niet geboren en wort uyt water ende Geest, hy en kan in het Coniackijcke Gods niet ingaen. Want daer wozt niet gesproocken van den uytelijcken Doop (alhoewel mogelijck de phrasologie of manier van spreken daer na gefozmeert wozt/ of enichsins op siet) immers niet van dien alleen noch principael: maer of alleen of immers principael van den inwendigen

wendigen Doop/ of de beteekende saech des Doops/ te weten de weder-geboorte/ dewelcke door den Geest geschiet/ ende absoluēt nootfaechelijck is: want den sijn van het vijfde vers is een en t selfde met het derde vers/ daer de weder-geboorte alleen genoemt wort.

In het Sacrament des Abontmaels noteren de Gereformeerde in de Roomsche Kerck dese vier mis- slagen.

1. Datse de Kelck de Leecken, ja alle die komen om het Sacrament te ontfangen/ onthouden: tegens de klare instellinge Christi / Matth. 26. 26. 27. by Paulum verhaelt 1 Cor. 11. 23. 24. 25.

Ende sy en kunnen dese onthoudinge des Kelcks niet goet maecken door de gepzetendeerde concomitantie, dat is/ datse seggen/ daer het Lichaem is daer is het bloet mede want het Lichaem Christi en is niet sonder bloet/ ende derhalven hebben de Leecken of de Communicanten/ het Lichaem in de hostie ontfangende/ ende by concomitantie het bloet mede/ de Kelck niet van nooden. Waer op tot antwoort dient 1. Is die concomitantie genoeg/ waer toe heeft onse Salighmaecker dan de Kelck als een apart teekken ingestelt/ ende sijne Apostelen gegeven? 2. Is de concomitantie genoeg/ wat hoeft dan de Priester/ die de Misse celebzeert/ de Kelck te drincken? Hier tegens te excipieren/ de concomitantie is genoeg tot het Sacrament, maer niet tot het Sacrificie of de offerhande der Misse: dat is 1°. stilswijgens presupponeren dat het Abontmael oock een offerhande is / dat noch eerst moest worden bewesen / ende waer van het contrarie terstone sal worden getoont. 2°. Christus heeft de Kelck oock gegeven aen sijne Apostelen die het quamen ontfangen als een Sacrament. 3°. Is de concomitantie, dat is/ de vereenighing van het bloet met het Lichaem tot de sacrificie ofte de Offerhande der Misse niet genoeg? soo moet dan het sacrificie ofte de Offerhande der Misse berepsehen separatie, ofte scheydinge ende uytstozinge van het bloet Christi / ende dien volgens sal de Misse wesen cruentum sacrificium, een bloedigh offer/ daer het nochtans na de Leere van de Roomsche Kerck gewoonlijck genoemt wort sacrificium incruentum een onbloedigh Offer / dewijlse obertuyghet sijn dat Christus nu verheerlijck ende onsterffelijck sijnde / sijn bloet niet meer en kan vergieten/ noch sterben/ volgens Rom. 6. 9. 10. 3. Christus heeft het Abontmael ingestelt ende geboden te houden onder twee teekkenen om door een volle maeltijt / bestaende uyt spijs en dranck / ons af te beelden de volheyt sijner genaden / ende weldaden: dat sijn vleesch is waerlijck spijs, ende sijn bloet waerlijck dranck, Joh. 6. 55. om onse hongerige ende dorstige zielen te spijzen ende te laben een eeuwiggen leven. Ende sy heeft mede besonder den Kelck ingestelt tot een teekken van sijn vergoten bloet/ Matth. 26. 28. 't welck wy niet by concomitantie moeten eten/ maer drincken, of anders hebben wy geen leven in ons. Joh. 6. vers 53. 54. 55. 56. want Iesus heeft gesegt drinckt alle daer uyt, Matth. 26. 27.

II. Datse gelooven een Transubstantiatie, ofte veranderinge van het Broodt in het Lichaem Christi / ende van den Wijn in het bloet Christi: strydbende sulchs met 1 Coz. 11. 26. 27. daer Paulus na de consecratie ende gesproocken zegen het selve noch Broodt noemt: ende met Mat. 26. 29. daer Christus 't gene hy gedroncken hadde wijn, of de vrucht des wijntocks noemt: ende sulchs oock bijcket niet alleen upt alle de eysenschappen / als mede het getuygenisse van alle ende aller menschen sinen / gesicht / smaech / reuck ende geboelen / getuygende ende bewijsende dat het broodt ende wijn is (welcke alle gesont ende wel gedisponeert sijnde ontrent haer behoort object / namelijk een lichamelijcke saeck sijnde van 't begrip der sinnen / gelijckelijc niet dwalen noch bedriegen kunnen / alsoe Godt den mensch verleen heeft om kennis daer dooz te scheppen / of wat sonder anders seker in de werelt sijn?) maer oock upt de brekinge, want des wijl in de Misse van de Priester een soliet of vast lichaem wort gebrooken / soo moet dat of Christi lichaem of broot sijn / niet Christi lichaem / want dat kan nu verheerlijcht sijnde niet gebroocken worden / gelijck de Roomsche gesinde selfs moeten toestaen / ergo broot, gelijck de Serefos meerde seggen; waerom oock de gantsche actie de breekinge des broots wort genoemt / Art. 2. 42. Oock isser geen noot noch reden om meer een Transubstantiatie te stellen in het Abondmael / als in den Doop: want kan geloof en Geest ons in den Doop gemeynschap geben aen Christi bloet en des selfs effecten en weldaden / sonder Transubstantiatie, waerom oock niet in het Abondmael? Ende daer die beyde Sacramenten sijn van het N. Testament / ende dienvolgens van een natuer / waerom in de eene gebreken een Transubstantiatie en in de andere niet? in de eene vergenoeght niet een Geestelijcke gemeynschap met Christo ende sijn bloet / in de ander geepscht een Lichamelijcke?

Jae / soo 'er een Transubstantiatie was / soo soude het Sacrament vernieticht worden / want een Sacrament is / volgens de beschryvinge Augustini / signum visibile invisibilis gratiae, een sichtbaer teeken van een onzichtbare Genade.

Opndelijck de ongerijmtgheden die upt de leere der Transubstantiatie volgen sijn ontelbaer / waer van maer dit eene upt veele sal verhalen / namelijk dat soo doende in het Abondmael dat Christus met sijne Discipelen hiel / twee verscheyden Christi souden sijn geweest / een spreekende / sichtbaer / tastelijck / hebbende de groote van een mensch / aen tafel sittende of leggende / ende die niet en wiert gegeten: ende een ander niet spreekende / onzichtbaer / ontastelijck / hebbende geen groote van een mensch / niet aen tafel sittende maer in de hant Christi / ende van de Apostelen gegeten.

Hier tegen te seggen het geloof is een bewijs der dingen diemen niet en siet. Hebz. 11. 1. ende men moet meer gelooven als men met de vijft sinnen

sinnen kan begrijpen / gelt niet / want dat is wel waer / maer dan moet het Godt eerst geopenbaert hebben ende geboden te gelooben / dat hier niet en blycht / maer 't contrarie.

Kan doch niet helpen te seggen / Godt is Almachtigh / want 1. wy en twiffelen aen de macht Godts niet / als eerst blycht van sijnen wille / dat in desen niet en doet. 2. schoon hy Almachtigh is / soo en kan hy geen tegenstrydige dingen doen / om datse leughen impliceren / ende dat Godt waerachtigh is / ende niet liegen en kan / Cit. 1. 2.

Ende de Transsubstantiatie kan niet bewesen worden daer upt dat Christus het broodt nemende ende breeckende / seyde dat is mijn lichaem : want 1. dat infereert niet meer een Transsubstantiatie van het broodt / als wanneer hy van den Driick-beker gesegt heeft Luc. 22. 20 dese drinck-beker is het Nieuwe Testament in mijnen bloede ; daer nochtans den Driickbeker of de Wijn die er in was / onmogelijck in het Nieuwe Testament of Verbont der genade getranssubstantieert kan worden. 2. Oock seyt Christus niet het werde mijn Lichaem / als of hy het wilde gebieden te veranderen / maer dat is mijn Lichaem / nu kan van broodt / alsoo het een besondere substantie is / niet waerheyt niet geseyt worden dat het vleesch of een Lichaem is / als door een onepgentijcke manier van spreken in de Sacramenten seer gebuyckelijck / waer door men het teekenen de naem geeft van de beteekende saeck / om de beduydenis te krachtiger te kenne te geben / gelijk de Besnijdenis genaemt wort Gods Verbont / Gen. 17. 10. 13. ende het Paesch-lam / Pascha, d. i. den vooz-by-gangh / Exod. 12. 11. 21. daer 't nochtans maer teekenen van waren / Gen. 17. 11. Rom. 4. 11. Exod. 12. 26. 27. Oock kan de Transsubstantiatie niet bewesen worden upt Joh. 6. 55. daer Christus seght / mijn vleesch is waerlijck spijs ende mijn bloet is waerlijck dranck, ende vers 53. ten zy dat ghy het vleesch des Soons des menschen etet, ende sijn bloet drinket, soo en hebt ghy geen leven in u selven. Want 1. daer en spreekt Christus niet van het Sacramenteel eten / het zy dan soo als het zy / alsoo die woorden Christi zijn gesproken ten minsten een jaer te voozen eer hy het Sacrament des Abontmaels heeft ingestelt / maer van een puer geestelijck eten / 't welck sy doen ter tijdt al moesten doen / ende geschiet door geloope ende den Geest / gelijk Christus daer verklaert vers 35. 47. en vers 63. De Geest is 't die levendigh maeckt, het vleesch en is niet nut, de woorden die ick tot u spreekte sijn Geest ende sijn leven. Want alhoewel Christus vers 55. seght mijn vleesch is waerlijck spijs / ende mijn bloedt is waerlijck dranck / soo en seght hy niet mijn vleesch is lichamelijck spijs etc. ende scheelt veel waerlijck of lichamelijck ; want de gemeynschap / die de geloobigen / Johannes den Dooper ende andere / met Christo hebben gehadt eer hy sijn Abontmael hadt ingestelt / ja die wy hebben met Christi Goddelijcke natuere ende de H. Drie-eenighedt / die is mee

waerlijck, al isse niet lichamelijck. 2. Soo Christus Job. 6. sprack van lichamelijck eten ende dzincken / soo waren alle de Leken in 't Pauzdom verlozen/ dewijlse Christi bloet niet en dzincken, 't welck hy nochtans op verbeurte van 't leven eyscht/ vers 53. De toeblycht tot de concomitantie is boven wederlept.

III. Datse leeren dat Christus noch dagelijck in de Misse wozt op-ge-offert tot versoeninge van onse sonden. Daer nochtans de Schrifteer soo dierwils ende klaer leert / 1. dat Christus hem selven maer eens heeft op-geoffert Heb. 7. 27. en 9. 25. 26. 27. 28. ende mer eene offerhande in eeuwigheyt heeft volmaect de gene die geheyligt worden, Heb. 10. 14. ende 2. dat hy nu verheerlijcht sijnde niet meer kan lijden / noch sterben/ noch bloet vergieten / Rom. 6. 9. 10. ende dien volgens niet meer geoffert worden.

Boven ende hy weleke twee alleen genoeghsame argumenten / noch verscheden andere kunnen by geboeght worden/ als namelijck :

3. Soo soude Christus hem selven in 't eerste Abontmael hebben moeten op-offeren / ende dienvolgens sterben ende sijn bloet vergieten / 't welck soo doen geschiet ware / soo hadde het 'sanderen daeghs aen 't krus niet hoeden te geschieden.

4. Christus heeft niet het minste woozt belast van sich te offeren in het Abontmael/ maer wel gesegt doet her tot mijner gedachtenisse, Luc. 22. 19. ende Paulus 1 Coz. 11. 26. Verkondigt den doot des Heeren, tot dat hy komt.

5. Was het Abontmael een offerhande / soo moest het wesen of een supplement ende verbullinge van de offerhande Christi aen het krus geschiet / ofte een herhalinge van de selve : niet een vervullinge, want soo soude de offerhande Christi aen het krus geschiet onvolmaect ofte incompleet sijn geweest/ daer hy nochtans gesegt heeft Job. 19. 30. her is volbracht : noch een herhalinge, want die is en onnoodigh, bewijse hy met een offerhande in eeuwigheyt heeft volmaect de geene die geheyligt worden, Heb. 10. 14. en onmogelijck, dewijl Christus nu verheerlijcht zijnde niet meer kan lijden/ noch sterben/ Rom. 6. 9. 10.

6. Was de Misse een offerhande J. Christi des Soons Gods / soo moestse wesen van een oneyndige valeur ende waerdpe/maer dat isse niet/ want anders hoeden booz een sake geen veele Missen gedaen te worden/ 't welck nochtans geschiet.

7. De Offerhande die niet en is voldoenende ende verdienende (satisfactorium & meritorium) die en kan niet wesen versoenende (propitiatorium) want de versoeninge moet booz voldoeninge ende verdienste geschieden; maer de Misse is geen voldoenende noch verdienende offerhande/ volgens de bekentenisse Bellarmini/ seggende lib. 2. de Missa cap. 4. Christus nu onsterffelijck sijnde, kan noch verdienen, noch voldoen, ergo noch

ook geen verfoemende Offerhande / gelijk nochtans de Roomsche gesin-
de willen.

8. Cyndelijck de Misse te maechen tot een Soen-offer vooz onse son-
den / dat is in kracht / effect / ende by verklaringe van saecken (interpreta-
tive) een verloocheninge van de perfectie ende oneyndige valeur van de
Offerhande Christi aen het Krups volbracht / want dat de Offerhande
der Misse mozt gegeven / wozt in effect de andere onnomen / dewyl het
maer een kan hebben.

Tegen die krachtige / demonstrative ende overtuigende Argumenten
te willen seggen / de Outvaders nochtans noemen het Abontmael dics-
wils een sacrificie, hostia, dat is een Offerhande / ende seggen / dat Chri-
stus daer in wozt op-geoffert / kan niet veel gelden / want dat sijn oney-
gentijche manieren van sprecken / ende Rhetozice eloquentie / daer upe
geen bewijs kan worden genomen / daer Godts Woordt / de analogie des
Geloofs / ende Schryftuerlijcke reden soo overbloedigh contrarie leert
en toont.

Maer het Sacrament des Abontmaels is een gedachtenis ende ver-
kondigingh van Christi doot ende offerhande / volgens Luc. 22. 19. ende
1 Cor. 11. 24. 25. 26.

IV. Datse de geconsacreerde Hostie soo in de Misse, als daer buyten
aen bidden / ende dat met de eer van Latria, dat is de hooghste ende
Goddelijche eer / dat de Heere Jesus niet en heeft geboden : De H. A-
postelen niet en hebben gedaen : noch oock de oude Kercke / die by de
communie waren gewoon uyt te roepen / *fursum corda de herten om*
hooge. Ende de Transubstantiatie wederlept ende wegh genomen sijnde /
in der daet is *artolatria* dat is aenbiddinge des hzoots / ende dienvolgens
een gwoote Afgoderpe / den Heydenen selfs ongewoon / volgens het seg-
gen van Cicero lib. 3. *de natura Deorum*, meynt ghy datter ymant soo on-
sinnigh is, dat hy soude gelooven Godt te sijn het geene hy eet.

Maer by noch komt / datse selfs na de Roomsche religie noyt / met
een seckerheyt des geloofs, die niet missen en kan / (hoedanige noch-
tans in de aenbiddinge behoorden te sijn Rom. 10. 14.) secker sijn dat
de Hostie Christus is / dewylse met sulcken seckerheyt niet en kunnen
weten de intentie van de Priestier / of hy in de consecratie vooz heeft ge-
hadt te doen dat de Kerck doet (maer alleen met een vertzoutwen rusten-
de op de onseckere oprechtigheyt van een mensch /) sonder het welcke de
Transubstantiatie niet en geschiet / volgens de leere der Roomsche Kerck /
ende dienvolgens aenbiddense datse niet en weten, Joh. 4. 22. Om
welcke swarigheyt te ontgaen geseght wozt dat de Paus Adrianus ooz-
deelden / datmen de Hostie in de Misse alleen onder conditie behoorden
aen te bidden / te weten / soo de Transubstantiatie waerlijck geschiet was.
Wengaende de additie, of byboeginge van vif andere Sacramenten
die

die de Roomſche Kerche voeght by ende neffens den **H. Doop** / ende het **H. Abondtmael** / te weten / 1. het vormſel 2. de poenitentie, ofte biech-
te, 3. het Olyfel 4. de Order 5. het Houwelijck.

Daer ober noteren de Gereformeerde ende ſeggen / dat het ſelbe geen
ware noch eygentijche Sacramenten en ſijn / dat is Heylige waer-teeche-
nen van Chriſto ingeſtelt om ons de beloſte ende genade des Euangeli-
ums van de vergiffenis der ſonden / etc. dooz de doot ende het bloet Jezu
Chriſti / te kennen te geben / ende te verſegelen. Want in een waer ende
eygentijck Sacrament des **H. Teſtaments** moeten weſen deſe drie dingen.
1. een inſtellinge Jezu Chriſti 2. een uyterlijck ende ſenſibel teechen 3.
een bygeboeghde beloſte / ende beteekende ſaech / te weten de genade /
ende noch niet alle genade in 't generael / maer de genade der rechtveſt-
dighmakinge of van de vergiffeniſſe der ſonden dooz de doot ende het bloet
Jezu Chriſti in 't beſonder **Marc. 1. 4. Matth. 26. 28.** Welcke drie din-
gen men in yder van die vijf Sacramenten niet en ſal vinden. In het
Vormſel ontbreect Chriſti inſtellinge / gelyck oock in het Houwelijck,
't welck niet van Chriſto / maer van Godt van **Gal. 3. 27.** al eerder ee-
nig opſicht was op Chriſtum ende ſijne genade / is ingeſtelt. In de poeni-
tentie ontbreect het uyterlijcke teechen van Chriſto ingeſtelt met byge-
boeghde beloſte / hoedanigh in een eygentijck Sacrament wort ver-
eſcht. In de Order, het Houwelijck en Olyfel, de beteekende ſaech
van de vergiffenis der ſonden / etc. dooz Jelum Chriſtum. **Boven dat**
het Houwelijck is een Borgerlijck contract, geen Geestelijche diſpoſitie
van geloof of bekeeringe bereyſchende tot des ſelfs wettelijckheyt / ende
dien-volgens de geloofvige ende ongeloofvige gemeyn. Is het Houwelijck
een **H. Sacrament** van Chriſto geboden, waerom wordt het dan de
Geestelijckheyt verboden? Hoe accordeert dat ſamen? Ende alhoewel
van het natuerlijche Houwelijck wel een gelyckeniſſe genomen wort tot
het Geestelijche Houwelijck van Chriſto den **Bruydegom** met de **Ge-
meynte ſijn Bruyt** / **Eph. 5. 25-30.** ende dat den **Apoſtel Eph. 5. 32.** dat
Geestelijche Houwelijck noemt een groote verborgenheyt (voor deſen
qualijck ober geſet een groot Sacrament) ſoo en volgt daer uyt niet dat het
natuerlijche Houwelijck een Sacrament is / want anders ſouden'er ſoo
veele Sacramenten weſen alſter parabolen ſijn / of ſaechen daer by **Chri-
ſtus het Koninkrijck der Hemelen vergelijck** / **Matth. 13. 31. 33. 44-
45. 47.** Doch hebben de vijf genaemde Sacramenten geen een gebuyck
geloofvige / daer de Order alleen is voor de Clerici. Het Houwelijck
wederom alleen voor de Laici, of leechen: ende het laetſte Olyfel niet
voor de lebendige ende gefonde / maer voor de krancke ende ſterbende.
Doch alhoewel de Gereformeerde die vijf ſaechen onder de forme van
eygentijche ende ordinaire Sacramenten niet en erkennen / om reden
nu

nu gesept: soo erkennense ebentwel deselve materialiter ende onder een andere
 forme ende gedaente / te weten / de peenitentie dat is berou ende belijdenisse
 van sonden vooz Godt te doen / (volgens de pzyctijche Davids Ps. 32. vers
 5: ende het bebel Chyristi in de vyfde bede van het Vader ons) als een saecht
 van Godt geboden / ende een deel van de bekeeringe: de Order ende bebesti-
 gingh der Leeraren vooz een Apostolische Ozydomantie noch tegenwoozdig
 nuttich/ hoewel iust niet met die ende soo vele Ceremonien als in de Room-
 sche Kerck: Het Houwelijck vooz een Goddelijche instellinge tot voozt-
 plantingh van het menschelijche geslacht/ ende dienstigh na den bal om hoe-
 terpe te vermijden / 1 Coz. 7. 2. Het Vormsel (soose daer vooz verstaen de
 oplegginge der handen der Apostelen op de geene diese de extraozdinare ga-
 ben des Geestes toe-brachten / gelyck het schijnt daer van genomen/
 om datse het upt die plaetsen/ als Act. 8. 17. en 19. 6. bevestigen) ende het O-
 traozdinare gaben des Geestes ende der miraculeuse gesontmaeckingen
 Marc. 6. 13. Jac. 5. 14. 15. die nu ydelijck ende te vergeefs souden
 gebuycht worden / dewijle die extraozdinare gaben/ krachten ende wercken
 nu cessen.

9. Dat voozstel geschiet sijnde staet te verfoecken ende te recommande-
 ren/ dat het gesepte / niet een bedaert gemoet / sonder vooz-oordeel ende par-
 tjschap / met liefde ende begeerte tot de waerhepdt / na voozgaende gebeden
 tot Godt/ in goeder consciencie/ magh worden overwoogen/ ende getoetst aen
 den onseplbaren toetsteen van Godts woort. Ende moet dan elck sien / na
 behoorlijck onderfoeck/ wat daer van zy het oordeel sijns gemoets/ in oprech-
 tichep vooz den Heer/ den welcken yder / gelyck van sijn doen / soo oock van
 sijn geloof/ sal moeten reekenschap geben. Ende hy vertrouwen by aldien
 de Roomsch-gesinde die proebe in dier voegen beliefsden te doen / ende af te
 leggen het prejudicie dat de Kerck niet dwaalen en kan/ dat vele vooz Godts
 genade de waerhepdt van het gesepte souden sien ende onderbinden. Welche
 genade wy haer van herten toe wenschen / biddende Godt dat hy haer tot
 Schyften wil openen/ haer verstant verlichten ende hare herten neygen tot
 het aennemen der waerhepdt: denckende datter geen geluchiger victorie en is/
 als oberwonen te worden van de waerhepdt / want die van de selve ober-
 wonnen woort/ die oberwint de dwalingh / vooz wiens banden hy gehouden
 wiert in stabernye/ ende de waerhepdt maecht haer byz/ Joh. 8. 32.

10. Die vooz een verstandigh ende sachtmoedigh voozstel van de waer-
 hepdt tot de kennisse ende het geloobe niet en kan worden gebuycht / die moe-
 ten wy Godt bevelen/ of haer Godt noch t'eeniger tijt de bekeeringe gawe tot
 erkentnisse der waerheyt, 2 Tim. 2. 25. Wyen hebben geen reden om ons
 te vergrammen noch aen de zijde van de dwalende personen / als offe
 quaetwilligh waren / want van Godtbuychtige luden staet niet te pzesu-
 meren dat pman moetwillich dwaelt / maer om dat hy niet beter en weet :
 noch aen onse zijde / als of wy vooz ons particulier beleedigt of beschadicht
 waren :

Het Afkeer ende de Bitterheyt

42
 waren: want elck sal sijn eygen pack dragen, Gal. 6. 5. die gelooft of dwaelt
 doet sulchs tot sijn eygen voordeel of schade: hy staet of hy valt sijnen eygen
 Heere, Rom. 14. 4. dat is hy sal 't te verantwoorden hebben aen sijnen God.
 Als wy ons gemoet gequieten hebben in het onderwijfen onses naesten / soo
 hebben wy niet meer te doen / ende blijven bapten schuldte / of sijn reyn van
 haer bloet en verders / Act. 18. 6. en 20. 26. Ende moeten ower de onderscheide-
 ne dispensatie Gods, na de welke hy den eenen geeft de verborgenheden sijns
 Coninckrijcks te weten, den anderen niet, Matth. 13. 11. in verwonderinge
 ende onderwerpinge seggen met Christo / Vader het heeft u soo behaeght,
 Matth. 11. 25. 26.

11. Geroont dan sijnde dat de Gereformeerde behouden het Catholijck
 geloobe / verbat in de 12 Articulen des Christelijcken Geloofs: ende alleen-
 lijck verwerpen het by-geloove upt de onseckere traditten / ende door de
 creten ende geboden der menschen daer by gevoght / soo hoorzen die van de
 Roomsche Kerck soodanigen afkeer van haer niet te hebben / veel min deselve
 Anathema te seggen / of te verdoemen. Want 1. houdense niet veel van de on-
 seckere Traditten, ende Legendes, sy houden veel van Gods Woordt dat
 secker Traditten, ende Legendes, sy houden veel van Gods Woordt dat
 secker vast is, 2 Petr. 1. 19. 2. Hoepense de Engelen ende Sancten niet aen /
 sy bioden aen den Drie-reenigen Godt / den Vader / den Soon ende den H.
 Geest. 3. Maekense niet veel wercks van de Sancten door menschen ge-
 canoniseert, sy houden in werck de Hepligen in Gods woort bescreven en
 geprefen. 4. Biddense de Hepligen niet aen met religieuse eere / sy smadt-
 gense daerom niet / ende willen garen haer geloobe en deughden nabolgen.
 5. Gerense de beelden niet / het is om dat het God verbiet in het tweede ge-
 bod van sijn wet. 6. Gerense met religieuse eere het crups ende de religieu-
 dagen niet van menschen ter eeren van Sancten ingestelt / sy hepligen eden-
 wel den Sabbath van God ingestelt. 7. Dierense de Heplige
 scheyt van spijse / sy stellen 't in onthoudinge van spijse / vernederinge ende
 bekeeringe. 8. Alhoewel sy de goede wercken niet toe en schryben het recht
 tot het eeuwige leven (jus ad vitam aeternam) te verdienen, (om datse ont-
 volmaecte sijn / ende derhalven in Gods gericht / ende oordeel na de wet
 niet en kunnen bestaen Ies. 64. 6. Gal. 3. 10.) sy erkennen nochtans datse
 nootlaeckelijck, ende profijtelijck sijn ter zaligheyt / volgens Heb. 12. 14.
 1 Tim. 4. 8. ende een wegh om te komen tot besittinge van den Hemel /
 Eph. 2. 10. volgens de soete spreucke Bernardi / *bona opera sunt via ad reg-
 num, non causa regnandi*, dat is / de goede wercken sijn een wegh tot het ewi-
 gh Coninckrijck, maer geen oorlaeck dat wy daer met Christo als Konin-
 gen sullen heerschen. 10. Maekense geen werck van des Paus Aflaten, 't
 is om datter geschreven staet / Wie kan de sonden vergeven als Godt alleen?
 Marc. 2. 7. 11. Schrybense het Wye-water geen kracht toe om de zielen
 te reynigen / sy soecken 't in het bloet Jesu Christi 1 Joh. 1. 7. 12. houdense
 se, de

Over 't verschil van Religie, &c. 43

se de tegenwoordige Roomsche Kerck in suichen aensien niet / sy gelooben nochtans een heilige Catholijcke ende Christelijcke Kerck / ende verstaen dat sich elck daer toe voegen moet om saligh te worden. 13. Wiltense de biechre aen menschen niet wootsaekelijck / sy houden 't nochtans wootsaekelijck dagelijks aen Godt te doen. 14. Hebbense geen seven Sacramenten / sy hebben nochtans de twee generaelste ende principaelste die Christus woz alle geloobigen heeft ingestelt : daer is niemant in de Roomsche Kerck (N. B.) die seven Sacramenten geniet. 15. Geloobense geen Vagevier om de zielen te verrijgen / sy gelooben ebenwel de vier uitersten (*quatuor novissima*) de doodt / het oordeel / de Hel ende den Hemel : ende dat het bloedt Jesu Christi des Soons Godts ons reynicht van alle onse sonden, 1 Joh. 1. 7. 't welck is de fonteyne geopent voor het huys Davids, ende voor de inwoonders van Jerusalem, tegen de sonde, ende tegen de onreynigheyt, volgens de Propheetie Zacharie cap. 13. 1.

12. Gepudelijck om de Gereformeerde Religie te onthessen van alle quade prejudicie ende suspicie met de welke sy mocht beladen gaen in het oordeel van Princen Dorsten ende Regenten van Landen ende Steden / ten opsighe van den Politijcken Staet / offe daer mede is Comparibel, ende welken gebreecht gaen. Zoo seggen wy dat onder alle gesinthen der Christenen geene en is / die woz de Politijcke Machten min is te vreesen / ende haer meer vastigheyt geeft / als de Gereformeerde, hebbende geene Maximen of regels van leere / of Kercken-vegeeringe die een wettige Christelijcke Politie bewaerlijck / of gebaerlijck sijn : ende dat om dese naervolgende redenen.

1. Sp en erkennen niemant boven haer met directe of indirecte macht ontrent het wereltsehe ende burgerlijcke als alleen hare hooge ende subalterne Overheyt : ende doen aen die onder God / de hooghste Homagie of verplichtingh.
2. Sp hebben in het Kerckelijcke geen sijnbaer Hooft ober haer regerende met Princelijcke Macht ; noch geen geestelijcke personen onder haer die een dubbelt Smeert en macht gebuycken / sijnde Leeraers ende wereltsehe Dorsten met eenen.
3. Sp en schrijven geen mensche de Auctoriteyt en macht toe / om haer te kunnen ontslaen van den eet van gerzouwighheyt aen hare Overheyt gedaen.
4. Sp statueren (*quod nec dominia, nec Imperia fundantur in gratia*) dat is / dat noch de eygendommen der goederen / noch de Regeeringen gesunder sijn in de genade / of in het geloobe / maer in menschelijcke contracten. Ende oordeelen dat een Prins of Overicheyt van wat geloof of gesintheit dat sy is / daerom niet min wettich is / ende eben trou moet gehoorzaemt worden. Alhoewel de Onderdanen geluckiger ende de Princen Saliger sijn / alse het ware Christen geloobe deelachtigh sijn.

549566

44 Het Afkeer ende de Bitterheyt over 't verschil van Religie, &c.

5. Sp leeren niet Paulo Rom. 13. 1. dat alle zielen ende persoonen/ oock selfs de Kerckelijcke, de Politijche Machten onderdanigh moeten sijn; ende dat deselve niet andere onderdanen oock gehouden sijn tot het geven van behoorlijcke schattinge: sonder nochtans geheel te improberen de Wiltlijghen en gratten die nu en dan den Kerckelijcken, in faueur van de Religie/ by pleuse Princen en Regenten sijn vergunt / of noch rationabel souden mogen vergunt worden.

6. Sp en hebben sulcken secreet van biecht niet (sigillum confessionis) 't welck haer / tegen de trouwe van een goet onderdaen / soude gebieden te swijgen selfs attentaten streckende tot verberf van het gemeyne beste.

7. De Kerckelijche censuer is by haer puer geestelijck: 't is daer geen blixem die permants Chzoon of Gzoon raecht / maer staet alleen de gemoe- deren met bedrijginge van Gods ongenade en toorn: sp ontfet niemant van sijn burgerlijche Staet of goet / of eer en Titel / maer alleen van de geestelijche gemeynschap der Kercke / ende der geloovigen / ende van het ge- bruyck der H. Sacramenten: ende wort niet uptgevoert na de wil of oordeel van een persoon / maer bestiert door heele Collegien.

8. Sp laten de Chzistelijche Overhept / als Doetster-heeren en besche- mers der Kercke de Administratie van de Temporalia ecclesiae, ofte de up- terlijche goederen der Kercke.

9. Sp interdiceren ende verbieden alle onderdanen / ende besonder mede den Kerckelijcken, (volgens de lesse Chzisti aen Petzo Matth. 26. 51. 52.) resistentie niet gewelt te doen tegen de macht der Overhept: ende hare leere is / arma ecclesiae sunt preces & lachrymae, de wapenen der Kercke sijn gebeden en tranen.

Ons beslupt is dan / Eerstelijck dat de leere der Gereformeerde Kercke/ accorderende niet Gods woort, de drie Symbolen des geloofs / namentlijck der Apostelen / van Niceen / ende Athanasst / verwerpende de Ketterspen in de vier eerste generale Concilien veroordeelt: hebbende het geruygenisse der heylige Martelaren die opt en opt haer bloet voor het Chzisten geloove hebben vergoten / is te houden voor het Catholijcke Chzistelijche geloove ende dat dienvolgens de Roomsche-gesinde / alle andere by-geloovigheden / onsekerere Traditien, ende geboden van menschen verlatende / daer mede vergenoeght behoorden te sijn / ende te blijven by de eerboudigheyt des Eu- angeliums: Ten anderen dat de Regeeringe ende Maximen der Gerefor- meerde Kercke niet alleen compatibel en lydelijck sijnde / maer selfs favora- bel ende seker, dat is gunstigh ende seker voor den Politijcken Staet / ende Regeeringen gunst behoorde te vinden / Amen / dat sy alsoo.

F I N I S.

Faint, illegible handwriting at the top of the page, possibly a header or introductory text.

Main body of faint, illegible handwriting, consisting of several lines of text. The script is cursive and difficult to decipher due to fading and bleed-through.

des rijst te port met se soldaten
 is na de rijst kwam de rijst
 met al de rijst onder alle rijst
 witte die by state in de rijst
 aangekomen. Hier was daar onder
 rijst aldaar rijst jaar
 tijde tot de rijst rijst
 dozijnde met de rijst die adu
 en de rijst rijst rijst
 en de rijst rijst rijst
 met de rijst rijst rijst
 is man rijst rijst
 land rijst rijst

in de rijst

na de rijst rijst rijst
 door de rijst rijst rijst
 rijst rijst rijst rijst
 over rijst rijst rijst

Ad 10 was stoot de rijst
 de rijst is rijst in rijst
 rijst rijst rijst rijst
 rijst rijst rijst

Arroye het myt myn duit is myn veld dat
 hier is myn veld met des roos
 sal in de roos met my Arroye
 in y gahs myn duit in het
 hetz mi ¹² meander duit

1 Bra -	20000 -
by form bau jar	30000 -
hetz pt	10900 -
myt duit fan jar	45000 -

bryft dit wares d'eyde d'eyde
 so ghy wanner in d'gatinge
 is + man d'eyde in pyn d'eyde
 te soude so at ghy waret
 dat waret dat d'eyde d'eyde
 waar van d'eyde d'eyde
 d'eyde d'eyde dat d'eyde
 man d'eyde d'eyde